

I. GÜN

I. OTURUM

MEDENİ YARGILAMA HUKUKUNDA TASARRUF VE TALEPLE BAĞLILIK İLKESİNİN KAPSAMI VE BAZI GÜNCEL KARARLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ[#]

Yrd. Doç. Dr. Nedim MERİÇ*

ÖZET

Bu çalışma ile medeni yargılama hukukunun amaç ve işlevi sorgulanmış olup, bu kapsamda taraf iradesinin yargılama faaliyetine yansımaları ele alınmıştır. Çalışmanın taraf iradesine yönelik yönü özellikle hak arama özgürlüğü ve maddi hukuk sahasına ait işlemlerle birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmanın getirdiği diğer bakış açısı taraf iradesi karşısında hâkimin konumudur.

Anahtar Kelimeler: medeni yargılama hukukunun amacı, taraf iradesi, hakim, yargılama faaliyeti, medeni yargılama ilkeleri

ABSTRACT

In this study, the aim and function of civil procedure law is inquired, in this context, the reflection of intention of parties to the legal proceedings is examined. One aspect of this study which deals with the intention of the parties is considered with access to justice and parties's transactions on substantive law. The other aspect of this study considers the status of the judge in terms of the intention of the parties

Key Words: The aim of civil procedure law, intention of parties, judge, legal proceedings, principles of civil procedure

[#] Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı.

Giriş ve Kavram

Medenî yargılamanın amacı, işlevi ile taraf ve hâkimin medenî yargısal faaliyet içindeki konumları, birbirleriyle bağlantılı hususlardır. Bu bağlantı içinde tarafların ve hâkimin konumu ve bu konularına ilişkin medenî yargılama normlarının taşıyacağı anlamın tartışılarak, taraf irade özgürlüğünün medenî yargılama sahasına yansımalarına ilişkin nasılının ve nereye kadarının ortaya konulmasında yarar vardır. Özellikle hak arama özgürlüğü ve maddî hukuktaki işlem özgürlüğünün, medenî yargılama faaliyetine ilişkin taraf özgürlüğüne etkisinin belirlenerek gözden geçirilmesi bir gereklilik oluşturmaktadır.

Medenî yargılama hukuku dalının temelinde, tarafların maddî hukuktan kaynaklanan sübjektif hakları bulunup, konusunu bu sübjektif hakların tanınması, bunların ihlâli halinde temin edilmesi veya ihlâl tehlikesi durumunda korunması oluşturur. Bu sebeplerle birey, devlete başvurur ve bu başvuru ile bir yargılama ilişkisi kurulmuş olur¹. Kurulan ilişki davacının belirli somut bir menfaati dolayısıyla hukukça tanınan, korunan ya da temin edilmesi öngörülen bir hakka ya da yetkiye² ilişkin istemini konu almakta³ ise dava ilişkisi; istemin niteliği, sayı olarak fazla başvurunun gerçekleştiği, istem konusunun hızlı ve kolay çözümlendiği, kanun koyucunun sadece bir objektif hukuk kuralının uygulanması olarak *değerlendirdiği* bir talebin karşılanmasına yönelmiş ise çekişmesiz yargı işi⁴ ve hukukî bir menfaatin teminine, korunmasına ve yerine

¹ **Alangoya/ Yıldırım/ Deren Yıldırım**, Medenî, s. 17; **Ansay**, Hukuk, s. 200; **Belgesay**, Teoriler, s. 129 vd.; **Berkin**, Dâva ve Kaza, s. 404; **Tuluay**, Dava ilişkisi, s. 101; **Üstündağ**, Medenî, s. 272, 273; **Mitsopoulos**, s. 117.

² Objektif hukuk sahasında hak sahipliğine bağlı olmayan ya da başvuru sahibinin kendisine özgülenmeyen bazı iradelerin kullanılması da söz konusu olabilecektir. Haksız zilyedin eşyanın iadesini istemesine dayalı başvuruları veya çevre, tüketici hukuku gibi alanlarda başvuru sahibine tanınan irade ile kurulan dava ilişkileri bu kapsamda değerlendirilecektir. **Umar**, Ders Kitabının, s. 486 vd. Bu halde objektif hukukun yansıma etkisinden veyahut da bir hukuk refleksinden söz edilebilecektir.

³ Sübjektif bir hakkın varlığı gerekli bir unsur olarak aranmaksızın sadece menfaatin varlığı aranacak. **Umar**, Ders Kitabının, s. 497; **Gottwald**, Bewältigung, s. 245.

⁴ **Budak**, Çekişmesiz, s. 129; **Kuru**, Nizasız, s. 24 vd; **Özekes**, Çekişmesiz, s. 687; **Postacıoğlu**, Medenî, s. 27 vd; **Rosenberg/ Schwab/ Gottwald**, Zivilprozessrecht, § 11 kn. 8, 9 (s. 72). Hangi faaliyetlerin çekişmesiz yargıya ait olduğu hususunun tespiti, çekişmesiz yargıya ait bir tanımın yapılamaması nedeniyle, kanunlarda yer alan çekişmesiz yargıya ilişkin işlerin şekli anlamda belirlenmesini gerektirmektedir. **Yıldırım**, Çekişmesiz, s. 48. Çekişmesiz yargıya ilişkin ayrımın izlerini *Kleinfeller*'in 1905 tarihli "Lehrbuch des Civilprozesses" adlı eserinde bulmaktayız. *Kleinfeller*'e göre kişinin dava hakkı 3 çeşit olup ilki şekli anlamda dava hakkı (soyut dava hakkı), diğeri maddî anlamda dava hakkı, üçüncüsü ise medenî hukuktaki dava hakkı. Medenî hukuktaki dava hakkı, davalıya yönelik maddî hukuktaki bir yaşam ilişkisine dayanır. Oysa maddî anlayıştaki dava hakkı, devletten kamusal hukuksal hukukî bir korumanın istendiği ve varolan hukukî durumun ayakta kalmasında menfaate ilişkin maddî bir gerekçenin bulunduğu davadır. **Hellwig**, Klagrecht, s. 8. Çekişmesiz yargı işinin, medenî yargı ile değil, idarî işlev olarak görülmesi ve tanımlanması gerektiği hakkında bkz. **Umar**, Ders Kitabının s. 486 ve **Belgesay**, Teoriler, s. 49.

getirilmesine ilişkin geçici nitelikte hukukî önlem alınmasına yönelmiş bir başvuru ise geçici hukukî koruma ilişkisi kuracaktır⁵. Devletin yargılama organı olan mahkemeler, sözü geçen bu ilişkilerde, öngörülen kurallar çerçevesinde hareket ederek talebin karşılanması görevi görecektir. Devletin bahsi geçen bu faaliyetlerde hukukî korunma talebinin muhatabı olması, anayasal temellere dayanmakta olup, medenî yargılama hukuku açısından bağlantı noktasını; “*Yargılama faaliyeti nasıl, hangi esaslara bağlı kalınarak gerçekleştirilecektir?*” sorusu oluşturmaktadır.

I. İLKE VE TEMEL ESAS AYIRIMI

Esas (Grundsatz), bir şeyi sağlam, sıkı bir şekilde sınırlandıran kural anlamına gelmektedir⁶. Hukuk alanında bu kavram, hükümlerin düzenlenmesinde ve medenî hukuk yargılamasının yerleşmesinde temel alınacak kuralı ifade etmektedir. Bu kural ise, hukuk süjesi olmaya dayalı temel haklara dayanmakta olup, anayasal güvence ile temin edilmeyi gerektirir. Anayasal güvence altında olan bu değerleri, *sabit değer* olarak nitelendiren *Özkes*, hukuk politikasından bağımsız olarak hukuk devleti ilkesi gereğince uygulanmasının kanun koyucunun tercihine bırakılmamış olduğunu belirtir⁷. İlkeler (Maxime) ise, devletin hukuk politikası ile bağlantılı olarak yargılama organının tercihine bırakılmış ve yargısal faaliyetin görülmesine ilişkin hâkimiyet sahasının taraf ile hâkim yetkilerine göre paylaştırıldığı veya bunlardan kural olarak birine tevcih edildiği, bu sebeple esnek yapısı olan medenî yargılamanın üst kurallarıdır⁸. Bu anlamıyla ilkeler bir medenî yargılama kanununun ve düzenlemelerinin teknik donanımına şekil vermekte⁹; kuralları ile istisnaları kanun koyucu tarafından oluşturulabilmektedir¹⁰. Bunlar yargılamanın ilkeleri olarak anılırlar ve yargılamaya karakterini verirler. Yargı organı da bu ilkelere göre düzenlenen yargılama hukuku normları üzerinden görevini ifa eder. Hatta medenî yargılama hukuku sahasına ait açık olmayan normlar ile boşluk oluşturan noktaların da

⁵ *Özkes/ Erişir*, s. 1236.

⁶ Duden, Das Stilwörterbuch, 7. Bası, Mannheim-Wien-Zürich 1988, s. 340.

⁷ *Özkes*, Hukukî Dinlenilme, s. 82; *Özkes*, İcra Hukukunda, s. 7; *Bettermann*, Verfassungsrechtliche, s. 67; *Leipold*, Verfahrensbeschleunigung, s. 330; *Rieß*, s. 386, 387. *Gönner*'in ilkeleri ortaya çıkardığı eserini dikkatle incelediğimizde ulaştığı bu ilkelere ayrı olarak hukukî dinlenilme hakkında bahsettiğini ve onu bir temel esas (grundsatz) olarak nitelendirdiğini görmekteyiz. İlkeleri ortaya koyma çabasında olan *Gönner*'in taraflarca getirme ilkesi ve kendiliğinden araştırma ilkesi için maxime kavramını kullanması ile hukukî dinlenilme hakkında bahsederken grundsatz kavramını kullanması farkında olmadan yapılan bir tespiti içermektedir. Ona göre önemli olan her bir düzenlemenin içine gireceği hukuk kuralını tespit etmek olacak ve bu da kanun koyucunun tercihine göre ya taraflarca getirme ilkesi ya da kendiliğinden araştırma ilkesi olacaktır.

⁸ *Özkes*, Hukukî Dinlenilme, s. 82.

⁹ *Kölz*, s. 2; *Leipold*, Verfahrensbeschleunigung, s. 330.

¹⁰ *Grunsky*, Grundlagen, s. 12; *Gygi*, s. 41; *Kölz*, s. 2.

doğru yorumlanabilmesi yine söz konusu bu ilkelere göre olacaktır¹¹. Günümüzde ilke kavramı, üst kural anlamında kullanılmaktadır¹².

Şu durumda temel esasın, bir şeyi sağlam şekilde sınırlayan kuralı ifade ettiği, hukuk devletinin gereği olarak, yargılamada kanun koyucunun tercihi bırakılmamış olan hususları kapsamına aldığı, anayasal temele (güvenceye) sahip olduğu, katı bir yapıyı belirtip, üzerinde değişiklik yapılamayacağı ve sayısal istisnalarının çok az olduğunu söyleyebiliriz. İlkenin ise, alt kurallara hiyerarşi oluşturan üst kural ile kanun koyucunun hukuk politikasına bağlı olarak tercihi bırakılmış hususları ifade ettiğini, yargılama sistemi ile ilgili olarak tarafın veya hâkimin egemenliğine (en azından biri ağırlıklı olarak) dayanan teknik norm kuruluşunu gösterdiğini, ilkenin esnek bir yapıya sahip olup, bir egemenlik sahasından diğerine geçişin mümkün ve istisnalarının fazla olduğunu söyleyebiliriz.

II. İLKELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TARAF EĞEMENLİĞİ DÜŞÜNCESİ

Medenî yargılamaya hâkim olan ilkelerin ortaya çıkması, 18. yüzyılın sonuna doğru, doğal hukuk öğretisinin akla dayalı olarak açıklanma gayretlerine dayanır. Söz konusu dönemde, matematik ve fizikte olduğu gibi hukukta da doğruluk ve kesinliğin tespit edilmesi beklenmekteydi. Bu beklentiyi karşılama amacıyla 18 yy. sonlarında yapılan çalışmalar arasında ilk ciddi eser *Grolman*'ın 1800 tarihli "*Theorie des gerichtlichen Verfahrens in bürgerlichen Rechtstreitigkeiten*" adlı eseridir. Yazara göre, medenî yargılama sübjektif haklara ilişkin talebin karşılanması amacını taşıdığından her usûlî işlem ve bu işleme ilişkin normlar sübjektif hakların gerçekleşmesine yönelmelidir¹³. Dolayısıyla medenî yargılama normları bu yönelme içinde değerlendirilmelidir¹⁴.

İlk basımı 1801 tarihi olan "*Handbuch des deutschen gemeinen Prozesses*" adlı eser ile *Gönner*, pozitif hukuk kurallarının aklî gerekçelere

¹¹ Lüke, Streitgegenstand, s. 41; Menger, s. 433.

¹² Duden, Das Herkunftwörterbuch, 2. Bası, Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich 1997, s. 449.

¹³ "Her vatandaş kendi isteğine göre haklarını kullanmaya yetkilidir. Her birey bu hakkından kısmen ya da tamamen feda edebilir. Bunu devletin bu kişinin hakkını tanımaması ya da aynı hakkın korunmasını gerçekten talep etmesini korumak zorunda olması izler... Yani (demek ki), hüküm hâkim incelemesini...hem de talep edenin açıklaması vasıtasıyla kişinin neyi hak olarak talep ettiğine dikkat çekmeye hizmet eder. Bundan dolayı da medenî yargı çekişmelerinde kendiliğinden araştırma ilkesi yoktur, talepte bulunanın açıklaması vasıtasıyla bütün hak kısımlarının tespit ettirdiğinin dışında başkaca yargılama yoktur" *Grolman*, Theorie des gerichtlichen Verfahrens in bürgerlichen Rechtstreitigkeiten, 1800, s. 103 (Naklen *Bomsdorf*, s. 123).

¹⁴ *Grolman*, s. 10, 23 (Naklen, *Bomsdorf*, s. 109).

dayanan bir ruhunun olduğunu açıklamaya çalışırken¹⁵, daha evvel *Grolman* tarafından ifade edilen yargılamanın sübjektif hakların yerine getirilmesi amacından hareket etti ve bu amacın gerçekleştirilmesini sağlayan iki üst kavram (ilke) belirledi. Pozitif hukuk normlarının altlanmaya girdiği akla dayalı bu iki üst kavramdan biri tarafın (hukukî) dinlenilme hakkı, diğeri ise feragat kavramları idi¹⁶. *Gönnner*'e göre, yargılama taraf gücü veya hâkim gücü ile yürütülebilecek olup¹⁷, bu sonucu kendisi; “*Bir tarafın hakkının tanınmasının dayandığı vakıanın gerçekliğine hâkimin ikna olmasını, usûlün amacı olarak düşünürsek, saf ilkelerden aynı hedefe giden iki yolu düşünmemiz gerekir.*” şeklinde ifade etmiştir¹⁸. Bu iki yoldan ilki, her bireyin kendi hakkını kullanabilmede özgür olması olgusuna dayandırılır. Bu ise, “*bir yerde davacı yoksa hâkim de yoktur*” şeklinde ifade edilen “*tarafarla getirme ilkesi*”ydi. Bu ilkeyi aslında *Grolman* eserinde bütün özellikleri ve gerekçeleriyle açıklamış ve fakat vardığı bu sonucun ne olduğu hususunda bir üst kavrama ulaşmamıştı¹⁹. *Gönnner* de bu kuralın gerekçesinde tıpkı *Grolman* gibi özel haktan feragat edebilirlik ve özel hakkın devredilebilirliği kavramlarını görmekteydi²⁰. Bu düşüncesini medenî yargılama hukuku sahasına uygulamakla, yargılamanın tüm aşamalarında her bireyin kendi hakkını istediği gibi kullanıp kullanmama yetkisine sahip olduğu sonucuna varmıştır²¹. Ona göre, özel hukuktaki bütün kurallar yargılama usûlünde geçerlidir. *Gönnner* ilkenin sadece hukukî koruma talep edildiyse devletin bunu sağlamak için harekete geçeceği şeklinde anlaşılmasını, aynı zamanda kişinin kendi hakkı olarak neden bahsettiyse, o konuda ve korumanın nasıl gerçekleşmesini istediye, o şekilde bir korumanın sağlanması olarak anlaşılması gerektiğini belirtir²². Böylece yargılama faaliyetinde hâkim, sadece taleple bağlanmamış, aynı zamanda hukukî

¹⁵ **Gönnner, Nikolaus Thaddäus von**, Handbuch des deutschen gemeinen Prozesses (Handbuch), 2. Bası, Cilt: 1, Erlangen 1803, s. 119 (Naklen **Bomsdorf**, s. 113); **Gönnner, Nikolaus Thaddäus von**, Über Gesetzgebung und Rechtswissenschaft in unserer Zeit (Gesetzgebung), Erlangen 1815, s. 26 vd. (Naklen **Bomsdorf**, s. 112). Ayrıca bkz **Böhm**, Streit, s. 139.

¹⁶ **Gönnner**, Handbuch, Cilt: 1 Fasikül: 1, s. 95, Handbuch, Cilt: 1 Fasikül: 2, s. 264, 509 (Naklen **Bomsdorf**, s. 119, 200; **Böhm**, Streit, s. 142).

¹⁷ Zira Prusya Mahkemeler Kanunundaki vakıaların aydınlatılması hususundaki hâkim yetkilerinin genişliği, Alman Müşterek Hukuku uygulamaları ile kıyaslanamayacak kadardı. **Gönnner**, Gesetzgebung, s. 78 (Naklen **Bomsdorf**, s. 124).

¹⁸ **Gönnner**, Handbuch, Cilt: 1, Fasikül: 2, s. 181 (Naklen **Bomsdorf**, s. 125, 126; **Kölz**, s. 4; **Lang**, Untersuchungs-, s. 61).

¹⁹ İddiaların tarafarla getirilmesi ilkesi sebebiyledir ki, bunların ispat faaliyeti de taraflara ait olacak ve hâkim yargılamaya getirilmemiş sebeplerden dolayı kendiliğinden ispat faaliyetinde bulunamayacaktır. **Grolman**, s. 106 (Naklen **Bomsdorf**, s. 123).

²⁰ **Gönnner**, Handbuch, Cilt: 1, Fasikül: 2, s. 122 (Naklen **Bomsdorf**, s. 126).

²¹ **Gönnner**, Handbuch, Cilt: 1, Fasikül: 2, s. 183 vd. (Naklen **Leykam**, s. 41a).

²² **Gönnner** bu düşüncesini “*Kendiliğinden harekete geçmeme ilkesi burada genel ilkedir ve istisnalar çıkarılırsa mahkeme yargılamasının tamamında bütün bölümlerde yer almıştır ve bu ilke her şeyin tarafarla getirildiği ya da her şey taraf davranışlarına bağlı olduğu için Tarafarla Getirme İlkesi (Verhandlungsmaxime) olarak anılır.*” şeklinde ifade eder (Naklen **Bomsdorf**, s. 127).

korumada kullanılacak vasıtalarla da bağlanmıştır (*hiçbir şey kendiliğinden*). İkinci ilke ise hâkimin yetkisi üzerine kurulu “*kendiliğinden araştırma ilkesi*”’dir. *Gönner*, bu ilkeyi medenî yargılama hukukunun bireylerin hukukî korunma taleplerinin karşılanmasına ilişkin amacından sapma olarak değerlendirmemiş, bu amacın gerçekleşmesi için hâkimin yargılama faaliyetinde her şeyi kendiliğinden araştırması olarak görmüştür²³. Hâkim sadece davanın başlatılması ile bağlı olup, bunun dışında taraf iradesi ile bağlı değildir. Taraf (davacı), dava açmakla hukukî korunma için hâkimin yardımına başvurmuştur ve bunun için gerekli bütün tedbirlerin alınmasına ve yargılama kurallarına baştan rıza göstermektedir (*her şey kendiliğinden*)²⁴. Her iki ilkenin karşıt olması, *Gönner*’e göre medenî yargılama hukukunda her iki ilkenin iç içe bulunmayacağı anlamına da gelmemektedir²⁵.

III. TASARRUF İLKESİ VE TARAFLARCA GETİRME İLKESİ

Talepte bulunmama ile vakıayı yargılamaya getirmeme şeklindeki taraf davranışlarının aynı şey olmadığını ise ilk *Lotz* fark etmiştir. Ona göre, vakıanın yargılamaya getirilmemesi, eksik getirilmesi tarafın hakkından feragat ettiği anlamına gelmemekteydi²⁶. Bu hususu, sistematik açıdan ilk dile getiren ise *Ortloff* olmuştur. Ona göre yargılamayı başlatmak ile yargılamaya vakıaları getirmek farklı şeylerdir²⁷. Yargılamanın başlatılmasında bir arzu ve hakka ilişkin tasarrufta bulunma söz konusu olup, *Ortloff*, bunu “*tasarruf ilkesi*” olarak adlandırdı²⁸. Bu ilkenin karşıt ilkesini ise “*kendiliğinden harekete geçme ilkesi*” oluşturmaktaydı²⁹. *Canstein* ise, *Gönner*’in taraflarca getirme ilkesinin

²³ *Gönner*, Handbuch, Cilt: 1, Fasikül: 2, s. 191 (Naklen *Bomsdorf*, s. 128).

²⁴ *Gönner*, Handbuch, Cilt: 1, Fasikül: 2, s. 183 vd. (Naklen *Bomsdorf*, s. 127).

²⁵ *Gönner*, Handbuch, Cilt: 1, Fasikül: 2, s. 191, 192 (Naklen *Bomsdorf*, s. 132; *Leykam*, s. 43). *Weilsch*’e göre ise taraflarca getirme ilkesi ile kendiliğinden araştırma ilkesi birbirlerine karşıt ilkeler olup, ideolojik anlamda birinin bulunduğu yerde diğeri olmayacaktı. Zira taraflarca getirme ilkesi bireyin özgürlüğüne ve kendiliğinden araştırma ilkesi ise devletin birey üzerinde vesayet makamı olmasına dayanmaktadır. *Welsch, J. B.*, Revision der Gesetzgebung und Rechtspflege in Baiern, Münih 1819, s. 24 (Naklen *Bomsdorf*, s. 162).

²⁶ *Lotz, J. Friedrich E.*, Über die Vorzüge der Verhandlungsmaxime von der Untersuchungsmaxime bei der Bestimmung des gerichtlichen Verfahrens für bürgerliche Rechtsstreitigkeiten, Civilistische Abhandlungen, Coburg-Leipzig 1820, s. 15 (Naklen *Bomsdorf*, s. 162).

²⁷ *Ortloff, Hermann*, Das Strafverfahren in seinen leitenden Grundsätzen und Hauptformen, Jena 1858, s. 39 (Naklen *Bomsdorf*, s. 161).

²⁸ *Ortloff*, s. 43 (Naklen *Bomsdorf*, s. 161).

²⁹ Bu kavram ilk defa *Walther* tarafından kullanılmıştır. *Walther, Friedrich*, Die Rechtsmittel im Strafverfahren nach den Grundsätzen des englisch-französischen Strafprozeßrechtes, München 1853, Giriş s.15 (Naklen *Bomsdorf*, s. 161 dn. 30).

iki farklı kökeni barındırdığını, bunlardan birinin tarafın hak talebi, diğersinin ise yargılamanın tarafların getirdikleri üzerinden görülmesi olduğunu belirtir³⁰.

Tasarruf ilkesi, şu durumda taraf hâkimiyetini ifade ederken³¹, bu hâkimiyetin alanına vakıa sunumu, delillerin getirilmesi ve ispat faaliyeti girmemektedir³². Bunlar üzerindeki taraf hâkimiyeti ve sorumluluğu, taraflarca getirme ilkesi ile ifade edilmektedir³³. Bu sebeple tarafın maddî hakka ilişkin yargısal koruma sağlanmasını ve tanınmasını istemesi, bundan vazgeçmesi, bunun kapsamını belirlemesi, talep konusu üzerinde tasarrufta bulunması, verilen hükme karşı kanun yoluna başvurması gibi yargılamanın kapsamına ilişkin tasarrufları, altlamaya girecek koşul vakıalar ile delillerin yargılamaya getirilmesine ilişkin faaliyetlerden farklı olacaktır³⁴. Bu farklılığın nedeni, tasarruf ilkesinin bireyin hak arama özgürlüğünün yargılama hukukuna yansıyan sûreti ve usûlî talebe konu hak ile bağlantısının olmasındadır. Ayrıca tasarruf ilkesinin usûlî talep üzerinden maddî hakla kurulan bağlantısı, geçerliliği ve etkililiği, vakıaların toplanmasına ilişkin ilkede yoktur³⁵.

Tasarruf ilkesini bu şekilde ayırt ettikten sonra, temel hatlarını şu şekilde belirtebiliriz:

- ✓ Davacının yargılamayı başlatması (Ne procedat iudex ex officio),
- ✓ Davacının yargılamanın konusunu ve böylelikle dava konusunu belirlemesi,
- ✓ Davacının davayı geri alması, davadan feragat etmesi, davalının davayı kabul etmesi ve tarafların sulh olmaları,
- ✓ Tarafların kanun yoluna başvurmaları, kanun yolu başvurularını geri almaları, kanun yoluna başvurudan feragat, kanun yolunda incelenmesini istedikleri sebebi belirlemeleri.

³⁰ **Canstein, Raban von**, Die rationelle Grundlagen des Civilprozesses, Wien 1877, s. 169 (Naklen **Bomsdorf**, s. 175).

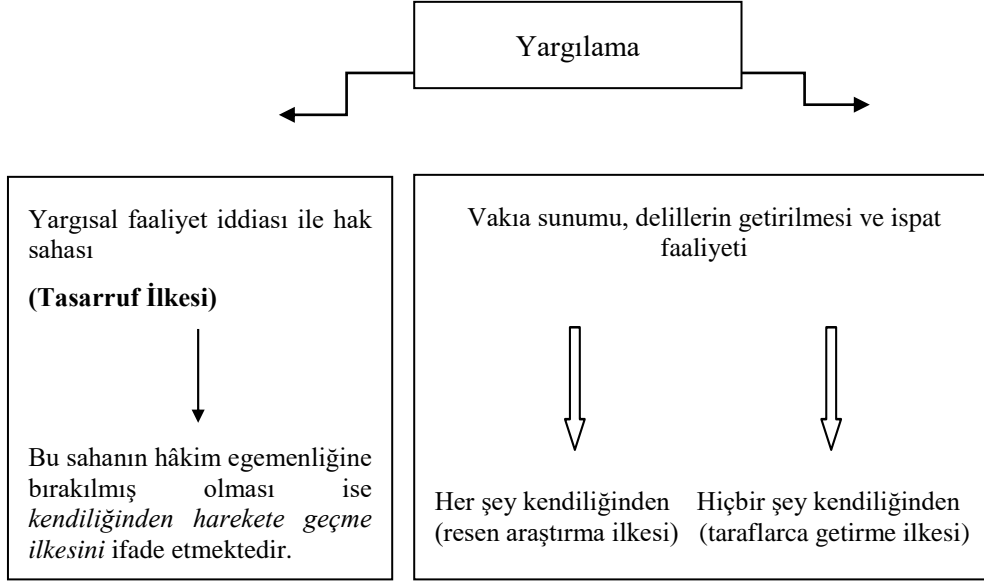
³¹ **Habscheid**, Richtermacht, s. 176; **Schreiber**, s. 191.

³² **Brüggemann**, s. 107; **Künzl**, s. 192 vd.; **Zettel**, s. 18.

³³ **Bruns**, Zivilprozessrecht, s. 99; **Leykam**, s. 52a.

³⁴ **Künzl**, s. 16; **Rosenberg/Schwab/Gottwald**, Zivilprozessrecht, § 76 kn. 2 (s. 479).

³⁵ **Kölz**, s. 8.

IV. TASARRUF İLKESİ

A. Davanın Açılışında Tasarruf İlkesi (Davacı Yoksa Hâkim de Yoktur Kuralı)

Medenî yargılama hukukunun ilk amacı tarafların subjektif menfaatlerinin gerçekleştirilmesi olunca, bunun gerçekleştirilmesi için hem kendisine yönelen devlet ve hem de devlete başvuran taraf bazı yükümlülükleri yerine getirmek durumundadır. Devletin yükümlülüğü, sosyal bir hukuk devleti olmaya bağlı anayasal bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük ise, ancak etkin ve etkili bir hukukî koruma³⁶ sağlanarak³⁷ gerçekleştirilebilir. Bu konuda yargı organının sorumluluk taşınması, subjektif menfaatinin korunması için bir taraf talebi varsa (HMK m. 24 f.1) ancak söz konusu olabilecektir³⁸. Bu talep olmazsa, yargı organı harekete geçmeyecek ve yargılama faaliyeti

³⁶ Etkin hukukî koruma, ihtilafa ilişkin gerçeğin ortaya çıkarılmasını, etkili hukukî koruma ise söz konusu gerçeğe mümkün olduğunca kolay, süratli, ucuz ve güven içinde ulaşılmasını ifade etmektedir.

³⁷ **Pekantez**, Genel Olarak, s. 78; **Pekantez/ Atalay/ Özkes**, Medenî, s. 229; **Benda/ Weber**, s. 287.

³⁸ HGK 17.10.1973, İKİD s. 2535; **Ansay**, Hukuk, s. 145; **Alangoya/ Yıldırım/ Deren Yıldırım**, Medenî, s. 183; **Ercan**, Richter, s. 33; **Karafakih**, Hukuk, s. 73; **Pekantez/ Atalay/ Özkes**, Medenî, s. 229; **Üstündağ**, Medenî, s. 239; **Ballon**, Einführung, s. 25; **Blomeyer**, Zivilprozessrecht, s. 89; **Gehrlein**, Zivilprozessrecht, s. 89 kn. 1; **Hartmann**, Baumbach Komm., Grundz § 253 kn. 6; **Melissinos**, s. 30, 97; **Ottomann**, s. 90, 91; **Vogel**, Grundriss, s. 157 kn. 9.

başlamayacaktır³⁹. Bu ilke, ‘*talep üzerine harekete geçme ilkesi*’ olarak (*Antragsgrundsatz*) adlandırılır⁴⁰. “*Bir yerde davacı yoksa hâkim de yoktur*” (*Ne procedat iudex ex officio*)⁴¹ şeklinde de ifade edilen bu kural, öğretide, medenî yargılama hukukunun maddî hukuk ile organik bağı kurularak açıklanmıştır⁴². Medenî yargılama hukukunun temel amacı, sübjektif hakların gerçekleştirilmesi olduğundan bunun için harekete geçecek olan da hakkı ihlâl edilen ya da ihlâl edilme tehlikesi altında bulunan *taraf* veyahut da objektif hukuk kuralının uygulanmasını isteyen *ilgili* olacaktır. Burada, anayasal garanti altında olan irade özgürlüğünün yargılama hukuku sahasına bir yansımaları (Anayasa m.36) söz konusudur⁴³.

“*Bir yerde davacı yoksa hâkim de yoktur*” şeklindeki kural, medenî yargılama hukukunun tamamına ait bir taraf hâkimiyetini ifade etmeyip, sadece yargılamanın başlatılmasının taraf insiyatifinde olduğunu göstermektedir⁴⁴. Hukukî korunma talebi yoksa, bir yargılama faaliyetinin başladığı da söylenemeyecektir⁴⁵. Bu kural, kişinin çekişme konusu sübjektif hakkını yargılamaya getirme konusunda zorlanamayacağını da içermektedir (HMK m. 24 f.2)⁴⁶.

‘*Davacı yoksa dava da yoktur*’ kuralı, karşılık davaların görülmesi bakımından da geçerli bir kuraldır. Davalı talep ederse, mahkeme davalı hakkında açılan bir davada karşı tarafa ait hak iddialarını da inceleyecektir.

³⁹ Fransız Usul Kanunu taraf talebi ile bağlılığı temel alan tasarruf ilkesini ilk maddede düzenlemiş ve yargılamanın ancak taraf iradesi ile açıklanabileceğini belirtmektedir: CPC Article 1; ‘*Seules les parties introduisent l’instance, hors les cas où la loi en dispose autrement. Elles ont la liberté d’y mettre fin avant qu’elle ne s’éteigne par l’effet du jugement ou en vertu de la loi.*’ Tarafın verdiği dilekçe hükmün taminacağı iradesini de içerir. Bkz. **Hellwig**, Prozesshandlung, s. 59 dn. 8. **Schreiber**’a göre taleple harekete geçmek, başlı başına tasarruf ilkesini açıklamayıp, sadece yargılamanın başlatılmasının taraf tasarrufunda olduğunu gösterir. **Schreiber**, s. 190 Ayrıca bkz. **Lüke, W.**, Zivilprozessrecht, kn. 6 (s. 7).

⁴⁰ **Gehrlein**, Zivilprozessrecht, s. 89; **Guldener**, Zivilprozessrecht, s. 148; **Hartmann**, Baumbach Komm., Grundz § 128 kn. 19; **Holzhammer**, Zivilprozessrecht, s. 125; **Konrad**, Klagerecht, s. 11; **Leipold**, Verfahrensbeschleunigung, s.335; **Stürner**, Verfahrensgrundsätze, s. 650.

⁴¹ “*Ne procedat iudex ex officio*” bkz. **Blomeyer**, Zivilprozessrecht, s. 90. Ayrıca bkz. **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî, s. 219.

⁴² **Degenkolb**, “Beiträge zum Zivilprozeß – Der Streit über den Klagerechtsbegriff” s. 45 (Naklen **Mes**, s. 15); **Gehrlein**, Zivilprozessrecht, s. 89; **Grunsky**, Zivilprozessrecht, s. 24 kn.36; **Hartmann**, Baumbach Komm., Grundz § 253 kn. 3; **Jauernig**, Zivilprozessrecht, § 24 I (s. 84).

⁴³ **Önen**, Medenî, s. 140 vd; **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî, s. 218, 228. Ayrıca bkz. **Jauernig**, Zivilprozessrecht, § 24 I (s. 84); **Schreiber**, s. 190.

⁴⁴ **Ercan**, Richter, s. 34; **Karafakih**, Hukuk, s. 74; **Schreiber**, s. 190.

⁴⁵ “*Nemodex sine actore*” ve “*iudex ve procedat ex officio*” ifadeleri biri tersten ifade edecek şekilde mahkemenin kendiliğinden bir yargılamayı başlatamayacağını, yargılama faaliyetlerinin sadece tarafça harekete geçirilebileceğini ifade etmektedir. **Kölz**, s. 5; **Rechberger/ Simotta**, Grundriß, kn. 267 (s. 174).

⁴⁶ “*Invitus agere nemo cogatur*” **Kuru/ Arslan/ Yılmaz**, Medenî, s. 281; **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî, s. 228; **Blomeyer**, Zivilprozessrecht, s. 90; **Walder-Richli**, Zivilprozessrecht, s. 185 kn. 1.

Hakkında dava açılan davalının, davacı tarafa ait hak iddialarını yargılamaya getirmesi ve hakkında hüküm verilmesini istemesi de, irade özgürlüğü ile açıklanacaktır. Davalı talebi olmaksızın, hâkimin, davalının da davacıdan alacaklı olduğuna karar verme yetkisi olamayacaktır⁴⁷.

Açılan davanın esastan reddi için ise, davalı tarafın bir talebi aranmayacaktır. Zira mahkemenin görevi, dava edilen usûli talebin tanınması ve korunması olunca, bu görevin gereği olarak talep edilen usûli talebin reddedilmesi için ayrıca davalı tarafın talebi gerekmeyecektir⁴⁸. Bu sebeple, davalının davaya cevap vermemesi dava konusu usûli talebin ve ona ilişkin iddiaların kabul edilmediği şeklinde anlaşılmalıdır⁴⁹.

B. Dava Konusu Üzerinde Tasarruf İlkesi

1. Dava Konusunun Taraflarca Belirlenmesi

Dava konusu, maddî hukuktaki talep kavramı ile özdeş olmayacak kadar yargılama hukukuna ait olup, bunun tespiti, talep sonucu ve dava dilekçesinde somutlaştırılan hayat olayı ile gerçekleşmektedir⁵⁰. Kanımızca hayat olayı, maddî hukuk ile talep sonucu arasında bağlantının sağlandığı noktadır ve sadece davacının dava dilekçesinde yazdıkları ile değil, getirilenler karşısında davalının konumunu da belirleyen dış dünyada gerçekleşendir⁵¹. Bir hayat olayını, diğer bir hayat olayından ayıran, unsur vakialarıdır. Her bir hayat olayı, başta yer ve zaman olmak üzere, diğer bir hayat olayından farklı unsur vakiaları barındırmaktadır. Bu sebeple bir hayat olayına ilişkin yeterli ve gerekli vakiaların getirilmesi ile yargılamaya getirilen hayat olayının ferdileştirildiği kabul edilecektir⁵². Böylelikle ne maddî hukuktaki hayat olayına ilişkin vakiaların yargılamaya getirilen vakialar ile aynı olduğu ne de maddî talebin yargılama hukukunun talep sonucu ile aynı olduğu artık ileri sürülebilecektir⁵³. Bu iki unsur, maddî hak kavramı ile özdeş göremeyeceğimiz dava konusunu oluşturmaktadır⁵⁴. Yani dava konusu, talep sonucu ve getirilen hayat olayı ile

⁴⁷ Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, Medenî, s. 219; Blomeyer, Außerprozessuale, s. 439, 441; Häsemeyer, soganante "Prozeßaufrechnung", s. 215 vd; Schaad, s. 80.

⁴⁸ Hellwig, Handlungen, s. 60. Musielak'a göre yargılamada taraflar zaten karşılıklı bir konumda bulduklarından davanın reddedilmesi için davalının ayrıca bir talepte bulunması aranmamaktadır. Musielak, Bindung, s. 350, 351.

⁴⁹ Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, Medenî, s. 288.

⁵⁰ Yıldırım, Dava Konusu Teorileri, s. 41.

⁵¹ Bettermann, Rechtshängigkeit, s. 28 vd; Bruns, Zivilprozessrecht, kn. 139; Costede, Unorthodoxe, s. 908; Rüßmann, Streitgegenstandslehre, s. 414. Esasen Postacıoğlu'nun hâkimi bağladığını düşündüğü taraf iddiaların tavsifi ile kastettiği de budur. Bkz. Postacıoğlu, Hukuki Sebep, s. 509, 510, 517, 520, 527.

⁵² Brehm, Bindung, s. 34, 35.

⁵³ Mitsopoulos, s. 120; Schwab, Noch Einmal, s. 793 vd., 807.

⁵⁴ Brox, s. 121; Hartmann, Baumbach Komm., § 2 ZPO, kn. 4; Lüke, G., Zivilprozessrecht, kn. 162 (s. 156, 157); Mösbauer, § 6 I 2; Rimmelspacher, Materiellrechtlicher, s. 561.

belirlenecektir. Talep sonucu istenilen hukukî sonuca ilişkin taraf tercihini ifade ederken, hayat olayı bu tercihin somut gerekçesini oluşturmaktadır⁵⁵. Bu tespitin dava değiştirme, derdestlik, objektif dava birleşmesi, taleplerin yarışması ve terditli dava konularında belirleyici⁵⁶ olduğunu, sadece kesin hükümde dava konusu kavramının talep sonucu, hayat olayı ve hükmün altlandığı gerekçe ile birlikte belirlenmesi gerektiğini, zira kesin hükümde getirilen hayat olayının ve talep sonucunun davanın başındaki gibi getirildiği saf haliyle değil, ilk davadaki atlama faaliyeti dolayısıyla yargılama faaliyeti ürünü olarak bulunduğunu düşünmekteyiz⁵⁷. Ancak bu düşünce, göreceli teorilere hak verdiğimiz anlamına gelmemeli, bilâkis kesin hükmün taşıdığı anlamın zorunlu bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Şu halde dava konusu, davacı tarafından dava dilekçesinde hayat olayı ve talep sonucu gösterilerek belirlenir. Bu belirleme, her halükârda davalının davacı tarafından iddia edilen hayat olayına ilişkin menfaatini de içerecektir⁵⁸. Biz bu sebeple Avrupa Toplulukları Adalet Divanı tarafından verilen kararlarda⁵⁹, davacının aynı hayat olayına ilişkin açtığı ifa davasına karşı, karşı tarafın sözleşmenin geçersizliğini dava etmesinde davaların talep sonucu kısmı

⁵⁵ BGH NJW 1983, 2032; **Habscheid**, materielle Rechtskraft, s. 2642; **Zeiss/ Schreiber**, Zivilprozessrecht, § 44 s. 128 kn. 309.

⁵⁶ **Jauernig**, Zivilprozessrecht, § 37 IV (s. 155, 156); **Musielak**, Musielak Komm., § 322 ZPO kn. 18 (s. 1016); **Reichold**, Thomas/ Putzo Komm., Einl. kn. 11; **Rosenberg/ Schwab/ Gottwald**, Zivilprozessrecht, § 92 kn. 25 vd (s. 617 vd); **Vollkommer**, Zöller Komm., Einl. kn. 83; **Zeiss/ Schreiber**, Zivilprozessrecht, § 44 s. 129 kn. 311.

⁵⁷ **Meriç**, s. 397; **Lent**, Zur Lehre (Entscheidungsgegenstand), s. 98; **Koussouhls**, s. 15 vd. **Lüke, Schwab**'ın kesin hükmün konusunda maddî hukuktaki gerekçeyi ele almak zorunda kaldığına dikkat çekmektedir. **Lüke, Gerhard**, Zur Streitgegenstandslehre Schwabs, s. 319.

⁵⁸ **Musielak**, iki unsurlu dava konusu teorisi savunucuları tarafından savunulan bu yaklaşıma karşı çıkarak, bağlılığın dava konusunu kapsamına almaksızın sadece davacının dilekçesinde ortaya konulan vakıta tanımlamasının dikkate alınması gerektiğini belirtir. **Musielak**, Bindung, s. 351.

⁵⁹ Davacı Gubisch KG, borçlu davalı İtalya vatandaşı Guilio Palumbo'ya satış sözleşmesinin yerine getirilmesi davasını Almanya'da açar. Davalı ise bu davaya karşı terditli olarak sözleşmenin geçersizliğinin tespiti, buna ek olarak teslim süresine uymamasından dolayı sözleşmenin feshini ya da ayıptan dolayı sözleşmenin iptalini dava eder. İkinci davalının davalısı Gubisch KG, ikinci davaya derdestlik definde bulunur ve fakat bu defî İtalya mahkemesi tarafından reddedilir. Avrupa Adalet Divanına bu yolla götürülen davada derdestlikte dava konusunun özdeş olması incelenmiş olup, EuGVÜ madde 21'in amacından yola çıkarak her iki davanın esas noktasını (kernpunkt=çekirdek nokta) satış sözleşmesinin geçerliliğinin oluşturduğunu, davadaki usuli olgular açısından her iki hukukî çekişmenin özdeş dava konusuna sahip olduklarını, dava konusunun davaların sadece şekli özdeşliği ile sınırlanamayacağını belirterek, aksi halde EuGVÜ madde 27 Numara 3'e göre satış sözleşmesinin geçersiz olduğunun tespitine yönelik İtalya'da verilecek bir hüküm, Almanya'da satış parasının ödenmesine ilişkin verilecek hükmün İtalya'da tanınmayacaktır. Bu tür sonuçlar hukukî koruma amacının Avrupa topluluğunun tamamında daha kuvvetli olarak gerçekleşmesine engel oluşturmaktadır. EuGH C-144/86 vom 08.12.1987, EuGHE 1987, 4871 (Naklen **Gottwald**, Streitgegenstand, s. 86. Aynı yönde kararlar bkz. EuGHE 1994, 1-5460 (Tatry Olayı), EuGHE 1998, 1-3075 (Drouot Olayı) ve EuGHE 1998, 1-3097 (Turner Olayı) (Naklen **Gottwald**, Streitgegenstand, s. 86 vd).

farklı da olsa, derdestliğin bulunduğunu kabul etmekteyiz. Zira bu durumda aynı hayat olayına ilişkin davalının arzulanacağı hukukî sonuç ilk davanın hukukî sonucu içinde zaten değerlendirilmektedir⁶⁰. Ancak ilk davanın tespit, ikincisinin eda davası olması halinde, ikinci dava ilk dava bakımından derdest olmamalıdır. Zira ikinci davada taraf menfaatleri ilk davadakini içermemektedir⁶¹. Bu halde, her iki davanın kurucu unsurlarının aynı olması, sadece birinin diğerine önsorun teşkil ederek çözümlenmesini ya da davaların birleştirilmesini sağlayabilecektir⁶². Her iki durumda hayat olayı tektir, usûlî sahada değerlendirilmektedir⁶³ ve ferdileştirilmekle başka ve benzer hayat olaylarından ayırıştırılmıştır⁶⁴. Hayat olayının ferdileştirilmesi, niteliği gereği bireysel hukukî koruma talebine ilişkin sınırlama getirmektedir, ancak bu hayat olayından kaynaklanan hukukî koruma olgusunun taraflarla ilişkilendirilmesini engellemez⁶⁵. Bu yüzden de kanaatimizce özel hukuk uyuşmazlıklarında dava konusunu belirlemede, tasarruf ilkesinin tamamıyla geçerli olduğunu ve dava konusunun taraf menfaatlerinin çatıştığı hayat olayı ve bundan tarafların çıkardıkları talep ya da taleplerle belirli olduğunu kabul etmek gerekecektir⁶⁶.

2. Hâkimin Taraf Dilekçeleri İle Bağlılığı Kuralı

a. Hayat olayına bağlılık

Hayat olayı, dava konusunun talep sonucu dışındaki diğer unsurudur. Bu unsur, dış dünyada taraflar arasında yaşanan, birden fazla unsuru (*vakiayı*) içeren bir hukukî olayı, dış dünyada bir bütün halinde gerçekleşeni (*etkileri*)

⁶⁰ Bunun tespiti için davacının talebinin gerekçesi dikkate alınmalıdır. **Musiak**, Bindung, s. 351. Aynı yönde bkz. **Habscheid, J. Edgar**, s. 43.

⁶¹ 13.HD, 16.11.2006, 10608/15053, İBD 2008/3, Cilt:82, s. 1479.

⁶² **Lüke**, MünchKomm., § 261 kn. 66; **Rüßmann**, Streitgegenstandslehre, s. 416; **Walker**, s. 454.

⁶³ “*Davanın konusunun ne olduğunun tespiti için dava dilekçesi değil, davanın hedef yönü esas alınmalıdır.*” **Jauernig**, Verhandlungsmaxime, s. 11; **Meier**, Iura, s. 31. Aynı yönde: “....davacı bu davada iddiasını emre muharrer senede değil, çok açık bir şekilde davalı ile aralarındaki temel ilişkiye, yani asıl borç ilişkisine dayandırmıştır. Yoruma dahi ihtiyaç göstermeyen dava dilekçesindeki bu açıklamalardan davacının az yukarıda da belirtildiği gibi asla kambiyo hukukundan yararlanmak istemediği, aksine davalı ile aralarında mevcut olan (ve on yıllık zamanaşımına tâbi olduğunu bildirdiği) temel ilişkiye dayanarak alacağını talep ve dava ettiği görülmektedir... Hal böyle olunca, artık bu davada, ileri sürülüşe göre TTK. nun 661. maddesindeki zamanaşımına değil, davanın dayandığı hukukî sebep, yani aradaki ilişki gözetilerek belirlenecek zamanaşımının uygulanması gerekir.” HGK 22.02.1984, 716/141, YKD 1984/8, s. 1158.

⁶⁴ Aynı değerlendirme taraf menfaatlerinin hem kıymetli evrakta hem de kıymetli evrak verilmesinin nedeni olan temel ilişkide bulunması için de geçerli olup, kıymetli evrağa bağlanmış olan alacak temel ilişki tarafından kapsamaktadır. **Leipold**, Stein/ Jonas Komm., § 322 kn. 99 vd; **Rüßmann**, Streitgegenstandslehre, s. 418. Hukukumuzda tasarrufun iptali davalarına ilişkin düzenlemelerden (İİK m. 278, 279, 280) her birinin diğerinden ayrı bir hayat olayı oluşturduğunu bu kapsamda söyleyebiliriz.

⁶⁵ **Bruns**, Zivilprozessrecht, kn. 139; **Costede**, Unorthodoxe s. 907.

⁶⁶ **Muşul**, Terdit, s. 102; **Baur**, Parteilrechte, s. 79; **Gottwald**, Mediation, s. 146 vd.; **Melissinos**, s. 61.

halen devam ediyor da olabilir) ifade etmektedir⁶⁷. Bu gerçekleşenin, bir hukukî olay olması maddî hukuk bakımından unsur vakıaları taşıyor olması ile mümkün olacaktır. Bu halde hayat olayının bir ya da birden fazla hukukî olayı kapsamına aldığı da düşünülebilecektir. Yani, hayat olayı daha geniş bir bütünü ifade etmekte olup, oluş şekli sadece bir hukukî olaya ait unsurları içerebilecekken, birden fazla hukukî sebebin unsurlarını da içerebilecektir. Dolayısıyla, *'her hayat olayı, mutlaka ve sadece bir hukukî olaya sebep olur'* demek, yanlış olacaktır⁶⁸. Bir hayat olayı, birden fazla hukukî sebebi (*hukukî olayı ve unsurlarını*) içerebilecektir. Hayat olayı, nitelik olarak en az bir hukukî olay olmak zorunda mıdır? Kanımızca bu soruya *'hayır'* cevabını vermek gerekecektir. Dış dünyada gerçekleşen bir olgu, hukukî bir sonuca bağlı olmaksızın da vardır. Örneğin, birinin diğerine mektup yazması bir hukukî sonuca bağlı değildir ve fakat bir hayat olayıdır. Bu mektubun bir hakaret içermesi ya da bir icabı barındırması durumunda ise mektup hukuken önemsenecek ve sonuçlarına ilişkin ortaya çıkacak uyuşmazlıklarda dava konusuna ait hayat olayı olarak değerlendirilebilecektir.

Hayat olayı bu anlamı ile yargılamanın vakıaları olarak da görülmemelidir⁶⁹. Yargılamaya getirilen vakıalar, hayat olayında gerçekleşen hukukî olayın maddî hukuktaki (hukukî sebep altındaki) koşul vakıalarını somut olarak karşılayan ifadeleridir. Örneğin, yukarıdaki örnekte yazılan mektubun bir kısmında mektup alıcısına edilmiş olan somut küfürler, hayat olayının bir unsurunu oluşturup, bu unsur, haksız fiilin, hukuka aykırı fiil koşul vakıasını ifade etmektedir. Küfür cümleleri, tarafın yazdığı mektup yazma ve gönderme hayat olayının içinde yer alan unsurlardan sadece biridir. Bu unsur, hayat olayının doğurduğu sonuçlara ilişkin görülecek yargılamada, mektup yazma olayının bir vakıasını oluşturacaktır. Başlı başına hayat olayını oluşturmayacaktır. Bu halde küfür cümlelerinin bir hukukî sebep oluşturması, bu hukukî sebebin diğer koşul vakıalarının da yargılamaya getirilmiş olması ile mümkün olacaktır. Örneğin, mektup alıcısı açtığı dava tazminat ise hayat olayının zarar doğurduğu, karşı tarafın kusurunu içerdiği ve zarar ile küfür cümleleri arasında illiyet bağı kurduğu unsurlarını da yargılamaya getirmelidir. Dolayısıyla hayat olayı bir hukukî sebep olarak da görülmemelidir. Ancak hayat olayına ilişkin unsurlar bir hukukî sebebin koşul vakıalarını somutlaştırmakla, hayat olayı dolayısıyla davacının istediği talep sonucuna hüküm verilmesine neden olabilecektir.

⁶⁷ Alangoya/ Yıldırım/ Deren Yıldırım, Medenî, s. 222 vd.

⁶⁸ Postacıoğlu, Hukukî Sebep, s. 509.

⁶⁹ Üstündağ, dava sebebi olan vakıaları, hayat olayı olarak değerlendirmektedir. Bu hususa ilişkin yaklaşımı ve verdiği örnekler için bkz. Üstündağ, Medenî, s. 527, 528.

b. Dava sebebine bağlılık,

Acaba tarafın hayat olayının temelinde bulunan pek çok dava sebebinden (vakılardan) sadece birini ya da bir kısmını yargılamaya getirmesi durumunda hâkimin taleple bağlılığının kapsamı ne olacaktır? Hâkim bu durumda taraftan hayat olayına ilişkin getirmediği vakıaları hatırlatarak getirmesini isteyebilecek midir, yoksa sadece getirilenlere bağlı olarak mı hükmünü verecektir? Dava vakıalarının getirilmesine ilişkin görüşler bu hususta varılacak sonuç açısından önem taşımaktadır. Dava sebebi bir görüşe göre, hem hukukî hem de fiilî unsurları içerir (causa petendi). İkinci görüş ise dava sebebini hayat olayının dayanağı olan bütün vakıaların getirilmesi olarak değerlendirir (subsantierungstheori). HMK m. 119 f. 1 e düzenlemesi bahsi geçen bu görüşün tezahürüdür. Bir üçüncü görüş ise, dava sebebini, hukukî sebep olarak gören bireyselleştirme teorisidir (individualisierungstheorie). Bu teoriye göre, tarafın iddia ettikleri hayat olayına ilişkin hukukî sebep, dava sebebi olarak anlaşılmalıdır⁷⁰. Bu husustaki son yaklaşım ise, *Hellwig* tarafından evvelden ifade edilmiş ve fakat öğretilerde son zamanlarda dile getirilen iyileştirilmiş bireysel teoridir (neue verbesserte individualisierungstheorie). Bu teoriye göre tarafın hukukî bir sebebi ileri sürmesi ne zorunludur ne de yeterlidir. Önemli olan hukukî bir gerekçelendirmeyi kurmaya yarayan fiilî vakıa bilgisinin medenî yargılamaya sunulmasıdır. Böylelikle usûlî taleplere hukukî açıdan geçerli, somut gerekçe oluşturan her vakıa iddiası, yargılamaya getirilmeli ve bunlar hayat olayının gerekçesini, yani dava sebebini oluşturmaktadır⁷¹.

Kanaatimizce, dava konusuna dayanak olan bütün vakıalar yargılamaya getirilmelidir⁷². Esasen iyileştirilmiş bireysel teori, dava konusu hayat olayının tek bir hukukî gerekçe altında altlanabilir olması durumunda haklılık taşımakta olup, dava konusu yapılan hayat olayının birden fazla hukukî norm ile gerekçelendirilebilir olması durumunda haklılık taşımayacaktır. Bu durumda taraf, eksik vakıa sunumunda bulunarak hâkimin hukuku uygulama görevinin kısıtlanmasına neden olacak ve hâkim gerekçelendirilebilir bir başka sebepten dolayı belki dava konusu talebi kuran veya dava konusuna daha uygun olan hüküm veremeyecektir. Bu sebeple dava vakıalarının tamamının yargılamaya getirilmesi, hem davacının hukukî koruma talebinin adaletin temini amacı açısından gerçekleşmesini sağlayacak hem de hükmün doğruluğuna ve hukuk güvenliğinin gerçekleşmesine yol açacaktır. Zaten bireysel ya da iyileştirilmiş bireysel teori kapsamında tarafın bazı vakıaları getirme yükünden kurtulduğu düşünülecek olursa, hukukî nitelendirme konusunda vasıfsız olan

⁷⁰ Teoriler ve etkileri bakımına ilişkin geniş tartışmalar için bkz. **Üstündağ**, İddia, 17 vd.

⁷¹ **Kuru**, Dava Sebebi, s. 248 vd.

⁷² **Üstündağ**, İddia, s. 51; **Melissinos**, s. 46.

taraf, hangi vakıayı getirmesi, hangisini getirmemesi konusunda gerekli kararı veremeyecektir de. Tarafın bu kapsamda bazı vakıaları yargılama getirmemesi, vakıaların taraflarca getirilmesi ilkesi çerçevesinde haklı görülebilecektir. Ancak bu durumun hayat olayında eksikliklere yol açarak davanın reddine yol açması da usûlî hakkaniyet gereği yadrganmamalıdır. Biz yargılamaya getirilmeyen vakıalar konusunda ise iddia edilmemekle değil, hüküm verilmekle iddia edilmeyen vakıaların artık (kesinlikle) yargılamaya getirilemeyeceğini düşünmekteyiz. Hayat olayı, hukukî olayın unsur vakıalarından oluşmakta olup, hâkimin yargılamanın kapsamına ilişkin hayat olayına olan bağıllığı ve iddianın ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı, yargılamaya getirilen vakıalar için söz konusu olacaktır⁷³. Bu nokta aynı zamanda tasarruf ilkesi ile taraflarca getirme ilkesinin bağlantı kurduğu yeri de ifade etmektedir⁷⁴.

c. Talep sonucuna bağıllık

i. Talep edilmeyene karar verememe

Taleple bağıllık kuralının taşıdığı anlamlardan ilki, tarafın talep etmediği husus hakkında mahkemenin karar veremeyecek olmasıdır. Hâkim, taraf dilekçesi kapsamında istenileni karşılayacak olup, tarafın talep etmediği husus hakkında karar veremeyecektir⁷⁵. Tarafın neyi talep etmediğini ve hâkimin ne hakkında karar veremeyeceği dava dilekçesine bakılarak tespit edilecektir. Bu tespitin konusu, istenilen hukukî sonucun ne olduğunun

⁷³ Üstündağ, Medenî, s. 522 vd., 529; Melissinos, s. 72. Hayat olayının dava temeli olması nedeniyle hayat olayına dâhil her vakıanın, dava değiştirmeye tâbi olmaksızın sonradan yargılamaya getirilebileceğine ve kesin hükmün hayat olayına dâhil olup ileri sürülmeyen unsurları da içereceğine ilişkin yaklaşım için bkz. Alangoya/ Yıldırım/ Deren Yıldırım, Medenî, s. 238, 239. Bu hususta hayat olayını dava temeli olarak görmekle beraber, dava sebebinin hayat olayının bir bütün olarak değerlendirilmesine ve bu yolla kesin hükmün gerekçe üzerine bile sirâyet etmeyen bir genişlemeye uğramasına katılmamaktayız. Kanaatimizce dava sebebi, hayat olayından dava ilişkisi içine çekilen olgulardır. Bu olgular şüphesiz gerçekleşme biçimlerini de taşıyacaklardır. Zaten hayat olayının unsuru olmaları bu sebeptir. Ama bu, hayat olayını bir bütün olarak (vakıa kompleksi) dava sebebi olarak görmemize neden olmamalıdır. Aksi halde, taraf için sadece hayat olayını belirtmek yeterli kabul edilecek ve taraflarca getirilmemiş (belki bilerek getirilmeyen) hayat olayının bütününe dâhil olan diğer vakıaların da getirilmeye (en azından aydınlatılmaya) çalışılmasına (bu durumda hâkimin kendiliğinden) neden olacaktır. Kesin hüküm bakımından ise, hayat olayının getirilmeyen unsurlarının bir başka hukukî olay ve hukukî gerekçe altında da altlanıyor olması, sadece hayat olayına dâhil getirilen vakıaların girdiği altlama faaliyeti sonucunda talebin esastan reddedilmiş olması halinde önem taşıyacak ve bir yargılama faaliyetinde içine girdikleri hukukî kalıp içinde tartışılmamış olmadan dolayı kesin hüküm kapsamında değerlendirilemeyeceklerdir. Söz konusu davanın esastan kabulü halinde ise, hayat olayından doğan talep, maddî hukuk bakımından tespit edilmiş veya giderilmiş olduğundan bir başka davanın görülmesine hakkın yokluğu nedeniyle engel olacaktır.

⁷⁴ Melissinos, s. 74.

⁷⁵ 17.HD., 12.06.2006, 3410/5307, MİHDER 2006, Sayı:5, s.1401; 1.HD., 08.05.2006, 3372/5311, MİHDER 2006, Sayı:5, s.1371; 9.HD., 22.09.2005, 308/30969, MİHDER 2006, Sayı: 3, s. 724. Saenger, Nomos Komm., § 307 kn. 4 (s. 620).

belirlenmesidir. Böylece hâkim istenilmeyen hukukî sonuç hakkında karar veremeyecektir. Ödünce dayalı hukukî ilişkide eşyanın iadesi talep edilmişken, hâkim tazminata karar verememelidir⁷⁶.

ii. Fazlaya karar verememe

Taleple bağlılık kuralının taşıdığı anlamlardan bir diğeri, tarafın talep ettiğinin fazlasına mahkemenin karar verememesidir⁷⁷. Taraf maddî hukuk sahasında varolan hakkının sadece bir kısmını usûlî talep olarak açtığı davada ileri sürmüş ise, hâkim, talep edilenin üzerinde bir şeye karar veremeyecektir (HMK m. 26). Bu yasağın ya da bağlılığın sebebini de önceki bağlılık kuralı gibi tasarruf ilkesinde görmek gerekmektedir⁷⁸.

Bu yasak, sadece kısmi davada talep edilmeyen diğere alacak kalemine mahkemenin hüküm veremeyeceği şeklinde⁷⁹ anlaşılmalıdır⁸⁰. Kısmi dava olmayan diğere davalarda da şüphesiz talep edilenden fazlasına karar verememe yasağı söz konusu olacaktır. Bu yasak, sadece talebin, para alacağının talep edilmesi haline de indirgenmemelidir. İlk akla gelen şüphesiz, davacının 500 lira istediği halde, hâkimin davalının 600 lira ödemesine hüküm vermesi gibi örnekler olacaktır. Ancak davacı davalıdan belirli bir zaman dilimine bağlı olarak edimini yerine getirmesini dava ettiğinde, hâkimin söz konusu zaman dilimine bağlı olmaksızın edimlerin (borç kalemlerinin) yerine getirilmesine karar vermesi ya da davacı sadece tespit davası açmışken hâkimin ifaya karar vermesi⁸¹ bu yasağa aykırılık oluşturacaktır.

⁷⁶ Melissinos, s. 44.

⁷⁷ Karafakih, Hukuk, s. 74; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, Medenî, s. 304; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, Medenî, s. 219; Üstündağ, Medenî, s. 245; Blomeyer, Zivilprozessrecht, s. 90, 91; Hartmann, Baumbach Komm., § 308 kn. 2; Reichold, Thomas/ Putzo Komm., § 308 kn. 1; Rimmelspacher, Materielrechtlicher, s. 239; Rosenberg/ Schwab/ Gottwald, Zivilprozessrecht, § 131 kn. 6 (s. 914); Zeiss/ Schreiber, Zivilprozessrecht, § 26 s. 65 kn. 171; Vollkommer, Zöllner Komm., § 308 kn. 2; Schreiber bu hususta rehin yerine ödeme; tespit yerine eda; gelecekteki ifa yerine şimdiki ifa; teslim yerine temlik örneklerini vermektedir. Schreiber, s. 192. Aynı yönde bkz. Musielak, Münchener Komm., § 308 kn. 7; Saenger, Nomos Komm, § 307 kn. 2 (s. 620); Zimmermann, Zimmermann Komm., § 308 kn. 2.

⁷⁸ Leibold, Stein/Jonas Komm. (22.Bası), vor § 128 kn. 139 vd.; Musielak, Musielak Komm., § 308 ZPO kn. 1 (s. 906). Tasarruf ilkesinin, hak arama özgürlüğünün temini amacıyla tasarıda düzenlendiğine ilişkin olarak bkz. Pekcanitez, Tanıtım, s. 13.

⁷⁹ Grunsky'e göre bu yasak, sadece davacının ön yargılamada kısmi dava açması ve geriye kalan hak talebini saklı tutması halinde söz konusu olacaktır. Grunsky, Grundlagen, s. 504.

⁸⁰ Melissinos, s. 121 vd.; Musielak, Bindung, s. 352.

⁸¹ Schreiber, s. 192.

iii. Farklısına karar verememe

Taleple bağıllık kuralının sebep olduğu bir diğer yasak, hâkimin talep edilenin dışında farklı bir şeye karar verememesidir⁸². Burada farklı bir şeye karar verememenin esasını oluşturan nokta, verilen hükmün sonuç kısmıdır. Farklı bir şeye karar verilmiş olup olunmadığının tespiti için bakılması gereken husus, talep eden kişinin gerçek iradesi ile mahkemenin verdiği hükümdeki sonuç kısmının aynı olup olmadığıdır⁸³.

iv. Daha azına karar verebilme

Taleple bağlı olma yasağı, davacının talep edilenden daha fazlasına sahip olmadığının tespit edilmesi durumunda uygulama bulmaz (HMK m. 26). Azına karar verme, '*çokta azlık saklıdır*' esasına dayanmaktadır⁸⁴. Bu kuralın taşıdığı haklılık, davalının zaten dava dilekçesinde istenilen miktar kadar borçlu olduğuna mahkemenin karar veremeyecek durumda olmasıdır. Davacının arzusu, maddî hukukta ihlâl edildiğine inandığı hakkının dava açılmakla korunması ve yeniden tesisidir. Davacı, şu halde dava açtığı talep edilen maddî hukukta karşılığa sahip olduğu oranda mahkemeden hukukî koruma sağlamasını beklemektedir. Davacı talebi, beklentisi tam olarak karşılanamadığı halde, '*ya istediğimin hepsine karar ver ya da hepsine karar veremeyeceksen hiçbir şeye karar verme*' anlamına gelmemektedir⁸⁵. '*Çokta azlık saklıdır*' esasının ifade ettiği anlam ise, davacının talep sonucu ile aynı nitelikte olan daha azına karar vermeyi karşılamaktadır⁸⁶. Dava edilenin azı olmasının taşıdığı bu anlam, karar verilenin, dava edenin istemi kapsamında değerlendirilen ve fakat dava edilen ile aynı miktar ve cins olmadığı durumlarda nasıl değerlendirilecektir? Bu husus, talep sonucunun *azı* ile *farklısı* arasındaki ayırımı ifade etmektedir⁸⁷. Dava konusu sadece hayat olayına göre değil, aynı zamanda talep sonucuna göre belirlendiğinden nitelik olarak talep edilenden ayrılarak farklı bir şeye karar vermek, azına karar vermek değildir⁸⁸.

d. Hukukî sebebe bağlı olmama

Biz, tarafların talep sonucunu haklı kılan, birden fazla hukukî gerekçe altında altlanması mümkün olan vakıaları (*hayat olayı unsurlarını*) yargılamaya

⁸² Kuru/ Arslan/ Yılmaz, Medenî, s. 304; Pekcantez/ Atalay/ Özekes, Medenî, s. 219; Zimmermann, Zimmermann Komm., § 308 kn. 2.

⁸³ Onarım yerine değiştirme; geri verme yerine tazminat buna ilişkin örnek verilebilecektir. Bkz. Schreiber, s. 192.

⁸⁴ Hartmann, Baumbach Komm., § 308 kn. 7.

⁸⁵ Musielak, Bindung, s. 353.

⁸⁶ Melissinos, s. 134; Musielak, Bindung, s. 354.

⁸⁷ Melissinos, s. 135; Musielak, Bindung, s. 354.

⁸⁸ Melissinos, s. 133. Aksi yönde bkz. Musielak, Bindung, s. 354; Vollkommer, Zöller Komm., § 308 kn. 4.

getirmeleri durumunda, bu gerekçelerden sadece birine göre yargılama faaliyeti yapılmasına ilişkin taleplerin, hâkimi bağlamayacağını düşünmekteyiz⁸⁹. Tarafın dava dilekçesinde gösterdiği hukukî nitelendirmeler, sadece hâkime yardımcı olacaktır⁹⁰. Aksinin kabulü halinde hâkimin vereceği ret kararına karşı, tarafın aynı hayat olayına dayanarak farklı gerekçelerle tekrardan dava açmasına ya da aynı zamanda farklı hukukî gerekçeler altında aynı hayat olayına ilişkin birden fazla davanın görülmesine yol açacaktır. Maddî hukukta bir hayat olayı dolayısıyla ileri sürülebilecek her gerekçe farkı usûlî taleplere yol açamayacağından⁹¹ bu yöndeki yaklaşımlara, yani tarafın gösterdiği hukukî sebep ile hâkimi bağlayabileceği düşüncelere⁹² katılmamaktayız⁹³.

⁸⁹ **Alangoya/ Yıldırım/ Deren Yıldırım**, Medenî, s. 227; **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî, s. 272; **Musiçlak**, Münchener Komm., § 308 kn. 13.

⁹⁰ **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî, s. 272. Gösterilen hukukî sebeple sınırlı olarak inceleme yapan mahkemenin de doğru bir yargılama faaliyeti yapmış olacağına ilişkin olarak bkz. **Postacıoğlu**, Medenî, s. 242. Hukukî sebebin dava dilekçesinde gösterilmesi gereken bir unsur olmakla tarafın hukukî sebebi gösterme zorunluluğuna ilişkin yaklaşım için bkz. **Özekes**, Hukukî Sebep, s. 757 vd. **Özekes**, ancak bunun hâkimin tarafların gösterdikleri hukukî sebeplerle bağlı olacağı anlamına gelmediğine de işaret eder. **Özekes**, Hukukî Sebep, s. 757 vd.

⁹¹ **Georgiades**, s. 1; **Melissinos**, s. 61.

⁹² **Melissinos** tarafın birden fazla hukukî sebebin bulunması halinde sadece bazı hukukî sebepler üzerinde yargılama yapması konusunda hâkimi bağlayabileceğini, böylelikle bazı hukukî gerekçelerin yargılamada kullanılmasından feragat edebileceğini savunur. Ona göre, taraf, nasıl ki dava konusunu belirlerken hayat olayına ilişkin vakıaları seçmekte ve bu yolla hâkimi hukukî sebep konusunda sınırlamaktadır, hakkının birden fazla hukukî gerekçe ile gerekçelendiriliyor olması halinde bunlardan biri ile inceleme yapılması konusunda da hâkimi sınırlandırabilmelidir. Böylelikle bu hususta tutarlılık sağlanacaktır. Bunun için tabii ki tarafın menfaati bulunmalıdır. Ayrıca taraf bu tercih ile mahkemeler üzerinde yükünü azaltacak ve zaman kaybına engel olacaktır. **Melissinos**, s. 84 vd.; **Schlosser** ise, bu sonuca tarafların nasıl maddî hukuk bakımından belirli bir hukuk normu ya da hukukî ilişkiyi kararlaştırmaları mümkünse, usûlî saha açısından bunu engelleyen bir sebep olmadığı düşüncesi ile katılmaktadır. Bkz. **Schlosser**, Einverständliches, s. 33; **Schlosser**, Buchbesprechung von Würthwein, s. 362; **Schlosser, Peter**, Buchbesprechung von Meier, s. 438; Öğretide **Würthwein**, tarafların yargılamanın kapsamına ilişkin belirleme yaptıkları hususlar içinde hukukî sebebin de bulunduğunu belirtir (**Würthwein**, s. 128 vd.). **Meier** ise; hâkimin yabancı kaldığı hayat olayına ilişkin tarafların hukukî gerekçelerle hukuku uygulama konusunda etkileyeceğini ve hatta bağlayabileceğini belirterek (**Meier**, Iura, s. 83 vd., 89) aynı sonucu paylaşmaktadır. Fransız Usul Kanunu madde 12 düzenlemesi hâkimin görülmekte olan davada hukukî nitelendirmeyi yapma konusunda yükümlü olduğunu düzenlemişken, aynı maddenin 3. fıkrası tarafların usûlî bir sözleşme yaparak, hangi hukukî gerekçe altında hayat olayını değerlendirmesi gerektiğine ilişkin hâkimi bağlayabilecekleri hususunu düzenlemektedir. CPC Article 12 Abs. 3; *'Toutefois, il ne peut changer la dénomination ou le fondement juridique lorsque les parties, en vertu d'un accord exprès et pour les droits dont elles ont la libre disposition, l'ont lié par les qualifications et points de droit auxquels elles entendent limiter le débat'*.

⁹³ İBK 04.06.1958, 15/6, RG Sayı: 10021; **Alangoya**, İlkeler, s. 96; **Karafakih**, Hukuk, s. 74; **Kuru/ Arslan/ Yılmaz**, Medenî, s. 322; **Üstündağ**, Medenî, s. 243, 244; **Guldener**, Zivilprozessrecht, s. 156; **Kölz**, s. 11; **Müller**, s. 26, 29 dn. 28; Maddî hukuktaki sözleşmesel ilişkiye ilişkin kuralların usûlî sahada uygulanamayacağından bu tür bir anlaşmanın geçerli olamayacağına ilişkin olarak bkz. **Häsemeyer**, Parteivereinbarung s. 210 vd.

Bu durum, tasarruf ilkesinin bir istisnası değildir. Zira tarafın menfaati, sübjektif menfaatine ilişkin korunmanın sağlanmasındadır, bunun hangi gerekçe altında sağlanmış olması konusuna kural olarak bir taraf ilgisi söz konusu olmayacaktır. Burada taraf ilgisinden değil, hâkimin hukuku uygulamasından bahsetmek gerekecektir⁹⁴.

3. Dava Konusunun Değiştirilmesi

a. Hayat olayının değiştirilmesi

Dava konusunda değişiklik, sadece hayat olayına ilişkin vakialarda değil, aynı zamanda hayat olayının bizzat kendisinde meydana gelecek değişikliklerle de söz konusu olabilecektir. Örneğin, tazminat davasının gerekçesi kaza olayına dayandırılmış iken, bunun yazılan bir mektuptan dolayı aç tazminat davasına dönüştürülmesinde hayat olayına ilişkin bir dava değişikliği söz konusu olmaktadır⁹⁵. Burada salt vakıa değişikliği değil, hayat olayı değişikliği bulunmaktadır⁹⁶.

b. Talep sonucu değişikliği, artırılması, azaltılması

Bu halde hayat olayı aynı kalmakta, taraf sadece talep sonucunu değiştirmektedir⁹⁷. Örneğin, tazminat talebinin, kınanma istemi gibi başka bir tazmin şekli ile ikame edilmesi durumunda sadece talep sonucu değişmektedir. Mahkemenin o ana kadar yaptığı tazminin nedeni olan vakıa ve hayat olayında bir değişiklik meydana gelmemektedir. Davacı ile karşı davanın davacısı aynı hayat olayından dolayı talep etmiş olduğu sonucun yerine bir başka istemi geçirtmektedir. Talep sonucunun artırılması veya azaltılması da bu kapsamda düşünülmelidir.

c. Hayat olayı ile birlikte talep sonucunun değiştirilmesi

Dava değişikliği dava konusunun unsurları olan hayat olayı ile talep sonucu unsurlarında her zaman için ayrı ayrı yapılacak değişiklikler şeklinde görülmeyip, bazen hayat olayını değiştirmek aynı zamanda davadaki talep

⁹⁴ Kölz, s. 8, 9; Künl, s. 240.

⁹⁵ Dava konusunu sadece talep sonucu olarak değerlendirilmesi durumunda, dava konusunun aynı kalıp da hayat olayının (vakıa kompleksinin) değişikliğe uğramasını dava değiştirme olarak görmemek gerekir. Bkz. Hanağası, s. 123, 125. Biz dava dilekçesinin talep sonucundaki ifadelerine bağlı kalarak sadece şekli özdeşlik ile dava konusunun sınırlanamayacağını (belirlenemeyeceğini), dava konusunun talep sonucu ile hayat olayından oluşan usûlî bir talebi ifade ettiğini, bu nedenle talep sonucu aynı kalmakla beraber farklı vakıa kompleksinin ileri sürülmesi durumunu dava değiştirme olarak görmekteyiz.

⁹⁶ Yılmaz, Islah, s. 192. Postacioğlu'nun dava sebebini teksif ilkesi içinde değerlendirirken, dava sebebi olarak belirleyici ölçüyü, vakıa değil, hukukî sebep olarak görmesi bu sebep dolayısıyladır. Postacioğlu, Medenî, s. 435 vd, 443 vd.; Postacioğlu, Hukukî Sebep, s. 516.

⁹⁷ Soliva, s. 25, 26.

sonucunda da değişiklik yapılmasını beraberinde getirecektir. Örneğin, davacının miras hukukundaki iptal davasını değiştirmesi iradesinin altındaki düşünce tenkis davası ise, o zaman dava konusunun bütün unsurları ile değiştiğini kabul etmek gerekecektir. Zira miras hukukundaki iptal davasının hayat olayı, irade bozukluğu, ehliyetsizlik, ölüme bağlı tasarrufun hata, hile, korkutma veya zorlama sonucunda yapılması, hukuka ve ahlâka aykırılık, şekil eksikliği sebepleri iken, tenkis davasının hayat olayı, murisin ölüme bağlı veya sağlararası yapmış olduğu tasarruflarının saklı paylı mirasçılarının saklı paylarını ihlâl etmesidir. Talep sonucu unsuruna ilişkin olarak ise, mirasta iptal davası ile istenilen miras payının geri dönmesi iken, tenkis davasında sadece ihlâl edilen saklı payın geri dönmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda davanın tamamında mahiyet değişikliği söz konusu olup, mahiyetin talep sonucunu daraltması ya da artırmış olması, sadece talep sonucunu artıran ya da sadece talep sonucunu azaltan dava değişikliklerinden farklılık göstermektedir. Çünkü burada değiştirilen hayat olayıyla ilgili norma bağlı bir talep sonucu değişikliği söz konusu olmaktadır⁹⁸.

d. Davaları artırma, azaltma

Tasarruf ilkesi kapsamında dava edilen bir usûlî talebin yanına aynı davalıya karşı davacının yeni bir usûlî talep eklemesi veya birden fazla usûlî talepten birkaçını azaltması da mümkündür. Ancak bu durumun aynı hayat olayından kaynaklanması zorunlu olmalıdır.

4. Dava Sebebinin Değiştirilmesi

Öğretide dava sebebinin hukukî sebep (ilişki) olarak nitelendiren ferdileştirme teorisi ile dava sebebinin bütün vakıalar olarak nitelendiren vakıalara dayandırma teorisi⁹⁹, karşılıklı yumuşama eğilimine girmiş ve her vakıanın değil, sadece gerekli vakıaların ileri sürülmesi ve böylelikle hak iddiasının benzer iddialardan ayrıştırılmasının sağlanmasının yeterli görüldüğü bir noktaya gelinmiştir¹⁰⁰. Taraflar, dava konusuna ilişkin gerekli vakıalarından bir kısmını, yanlışlık ya da ihmal neticesinde yargılamaya getirmemiş olabilir. Bazen ise davanın gerekçesi olarak ileri sürülen vakıalarda eksiklik bulunmaz ve fakat hayat olayı dış dünyada devam ettiğinden dolayı talep sonucunu ilgilendiren yeni vakıalar gerçekleşmiş olabilir. Bu sebeple, biz, karşı tarafın rızası veya ıslah yolu ile dava konusunu gerçekleştirmeye ya da

⁹⁸ Postacıoğlu, Hukuki Sebep, s. 516; Blomeyer, Klageänderung, s. 124, 125.

⁹⁹ Üstündağ, Medeni, s. 528, 529 ve sayfada belirtilen Yargıtay kararı.

¹⁰⁰ Alangoya, İlkeler, s. 106; Kuru, Dâva Sebebi, s. 242; Yılmaz, Islah, s. 154.

gerçekleştirmesine elverişli olan önemli vakıaların sonradan yargılamaya dâhil edilebileceğini kabul etmekteyiz¹⁰¹.

5. Taraf Değişikliği

Biz dava ilişkisini bir tarafın, muhatabını göstererek devlete “*somut belirli subjektif menfaat*” iddiasını yöneltmesi olarak gördüğümüzden, bir davayı diğer bir davadan ayıran unsur olarak, davanın kime yöneltildiği ve dava konusu konularını görmekteyiz. Bu sebeple kurulan usûlî ilişkiyi bütün olarak değerlendirerek gerek davanın taraflarında gerek davanın konusunda gerekse de getirilen hayat vakıasının gerekçesini oluşturan hususlarda (vakılarda vs.) yapılacak değişiklikleri, dava değiştirme kapsamında değerlendirmekteyiz. Biz dava ilişkisinin unsuru olması dolayısıyla taraf değişikliğini, medenî yargılama hukukunda mümkün görmekteyiz (HMK m. 124). Öğretide bir kısım, davanın geri alınması hükümleri ile bunun mümkün olacağından bahsetmekte olup, dava değiştirmeye ilişkin hükümlerin ancak aynı taraflar arasında olabileceği düşüncesindedir¹⁰². *Alangoya* bu düşüncenin sahibi *Kirch*'den ayrılarak usûlün amacı ve usûl ekonomisi gereği, ‘*karşı tarafın rızası alınarak*’ tarafta değişiklikler yapılabileceğini kabul etmektedir¹⁰³.

Kanımızca değiştirilmek istenilen tarafın davanın reddedilmesi konusunda kesin hüküm elde etmedeki menfaati, davacının yanlış gösterdiği tarafı değiştirmedeki menfaatinden daha ağır basmakta ise, burada ‘*davanın geri alınması*’ hükümleri artık uygulama bulmalı ve taraf değişikliği ancak değiştirilmek istenilen tarafın davanın geri alınmasına onay vermesi ile mümkün olmalıdır¹⁰⁴. Yok, eğer karşı tarafı değiştirmek isteyen tarafın bu husustaki menfaati, değiştirilmek istenilen tarafın menfaatinden daha ağır basmakta ise, o zaman da usûl ekonomisi ve davacının o zamana kadar yaptığı masraflar (*yargılama giderlerine hükmedilerek*) dikkate alınarak taraf değişikliğinin karşı tarafın rızasına bağlı olmadan gerçekleşmesin hâkim kabul edebilecektir¹⁰⁵.

¹⁰¹ Söz konusu vakıaların hayat olayına ilişkin gerekli detayı vermediği, eksiklik taşıdığı durumlarda hâkimin yargılama faaliyetinin devamı için dava gerekçelerinin somutlaştırılmasını istemiş olması, bu hususta kendisine düşen ödev dolayısıyla olup, söz konusu olanakları kendisine bağlı kılmaz. Taraflar sadece hâkimin davanın maddî yürütümünden kaynaklanan ödevi dolayısıyla dava sebebini değiştirmezler. **Walther**, s. 77.

¹⁰² *Kisch*, tarafından dava değiştirmenin olmaması gerektiğine ilişkin olarak ortaya atılan bu görüş, dava değiştirme yasağı noktasında olmasa da taraf değişikliği konusunda gerek Alman hukuk öğretisinde gerekse de Türk hukuk öğretisinde kısmen destek bulmuştur. **Alangoya**, Tarafta İradi Olarak, s. 176 vd; **de Boor**, Zur Lehre, s. 102; **Kisch, W.**, Parteiänderung im Zivilprozess, 1912 München, s. 1 vd. (Naklen **Gross**, Klageänderung, s. 60, 61).

¹⁰³ **Alangoya**, Tarafta İradi Olarak, s. 130 vd.

¹⁰⁴ **Franz**, s. 15.

¹⁰⁵ **Greger**, Zöller Komm., § 263 kn. 3; **Putzo**, s. 152, 160; **Rosenberg/ Schwab/ Gottwald**, Zivilprozessrecht, § 42 kn. 17 (s. 249); **Roth**, s. 2977. Islahla taraf değişikliğinin

Kanımızca temsilcide yanılma gibi davacının mâzur görülebilecek hataların düzeltilmesinin sağlanması adına¹⁰⁶ istisnai hükümlerle düzenlenebilir (HMK m.124).

Biz, tarafta yapılacak değişikliklerde, dava konusu ile davaya yeni dâhil edilen taraf arasında mutlaka bir bağlantı olması gerektiğini, işin niteliği gereği düşünmekteyiz¹⁰⁷. Taraf değişikliğinin gerçekleşmesi durumunda ise, yeni tarafı eski yargılama ile bağlamak da doğru olmamalıdır¹⁰⁸. Bu durumda yeni taraf, dava konusuna ilişkin yeni bir savunma yapacak ve delillerini getirebilecektir¹⁰⁹.

6. Dava Konusunun Devri

Biz, maddi hukuktaki haklılık durumunun hüküm anı itibarıyla gözetilmesi gerektiğini düşündüğümüzden, dava konusunun devrinin görülmekte olan davayı etkileyeceğini düşünmekteyiz¹¹⁰. Burada devre konu olan husus, bağımsız usulî talep değil, dava konusu yapılan maddi hukuktaki haktır. Dava konusunun devri ile davanın konusunda değişiklik meydana geldiğini kabul etmek bir zorunluluktur^{111 112}.

Devredeninin davalı olduğunda davacının tercihine bağlı olarak dava devralana karşı devam edilmekle dava konusunun devir olayını da içerecek şekilde genişlediği, davanın devredene karşı ise tazminat davası olarak devam edebileceği ve fakat maddi hukuk nedeniyle bazen davanın devralan karşı da devam etmek zorunluluğunun bulunduğu kabul edilmelidir. Devredeninin davacı olması durumunda davanın davalı ile devralan davacı arasında görülmesi

gerçekleşmeyeceğine ilişkin Yargıtay'ın yaklaşımı için bkz. HGK 13.02.2008, 9-64/132, İBD 2009/1, s. 390.

¹⁰⁶ Usul ekonomisi gereğince kurulan usulî ilişkinin kapsamından anlaşılan bazı yanlışlıkların ise giderilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu sebeple gerek Yargıtay'ın temsilcide yanılma yaklaşımı (HGK 17.10.2007, 15-603/724, MİHDER 2008, Sayı: 9, s.175) doğrultusunda taraf değişikliği yapılabileceğini kabul etmekteyiz. Esasen bunlar gerçek anlamda bir taraf değişikliğini de gerektirmezler, zira dava dilekçesinden ya da talepten esasen kiminle usulî ilişki kurulacağı zaten anlaşılmaktadır. Ayrıca bkz. **Yılmaz**, İslah, s. 347 vd.

¹⁰⁷ **Alangoya**, Tarafta İradi Olarak, s. 183.

¹⁰⁸ **Alangoya** bu nedenle taraf değişikliğine dava değiştirme hükümlerinin uygulanamayacağı fikrindedir. **Alangoya**, Tarafta İradi Olarak, s. 156.

¹⁰⁹ Özellikle davanın ayrılan tarafı sulh, ikrar gibi işlemler yapmış, delillerini eksik hasretmiş ise bunlara yargılamanın yeni tarafının katlanmasını beklememek gerekir. Bu halde katlanmasının söz konusu olması sadece bu işlemlere onay vermesi halinde söz konusu olmalıdır. Bkz. **Postacıoğlu**, Medenî, s. 463, **Roth**, s. 2977.

¹¹⁰ **Özmumcu**, s. 210 vd; **Grunsky**, Veräußerung, s. 99; **Henckel**, Perteilehre, s. 179.

¹¹¹ **Özmumcu**, s. 211; **Grunsky**, Veräußerung, s. 112 vd., 193.

¹¹² Bu durumda, dava değişikliğinin iddianın ve savunmanın değiştirilmesi yasağının istisnası oluşturduğu kabul edilmektedir. **Postacıoğlu**, Medenî, s. 469.

(Yargıtay uygulamaları¹¹³ bu yönde) her zaman haklı görülebilecektir. Örneğin, kira bedeline ilişkin tespit davası devam ederken davacı ev sahibinin (BK kapsamına giren kira sözleşmesinde evini başkasına devretmesi durumunda kira ilişkisi de kendiliğinden sona ereceğinden davanın konusuz kaldığı sonucuna varılmalıdır¹¹⁴. Kaldı ki bu durumda dava konusuz kalmasa bile devralanın davalıya karşı devam iradesini göstermesini ve onun hüküm elde etme arzusunun taşıyıp taşımadığı anlaşılmalıdır.

C. Yargılamanın Takip Edilmemesi

İki tarafın oturuma gelerek, duruşmaya devam etmeyeceklerini açıklamaları haline, Kanun (HMK m. 150), dosyanın işlemde kaldırılması sonucunu bağlamaktadır. Kanımızca bu durumda Kanun'un davanın geri alınması kurumunu ve sonuçlarını bağlaması, taraf iradelerinin daha güçlü ve açık ifade edilmesinden dolayı daha doğru bir tercih olurdu. Taraf irade açıklamalarına 3 ay sonrasına ilişkin bir sonucun bağlanması, iradelerin hemen sonuç doğurması daha doğru olurdu.

İki tarafın duruşmaya gelmemesi durumunda ise, tarafların davayı takip etme konusunda devam iradelerini gösterip göstermeyecekleri askıda olduğundan, devam etmemeleri durumunda dosyanın işlemde kaldırılması ve davanın açılmamış sayılması yargı organının işgal edilmemesi açısından bir zorunluluktur¹¹⁵. Tarafların neden takip etmedikleri ise kanımızca açıklamaya muhtaç değildir. Bu husus kanımızca bir yaptırım olarak da değerlendirilmemelidir¹¹⁶. Özellikle maddi hukuktaki yaptırımların bu yolla kıyasen yargılama hukukuna uygulanmaya çalışılması alan bağımsızlığını ihlâl de edecektir. Davanın takibine taraf zorlanamaz.

¹¹³ "... davacı (kiralayan) kiracıya karşı kira bedelinin tespiti davası açmış dava devam ederken (kiracıya kiralamış olduğu) gayrimenkulü üçüncü kişi E'ye satıp devretmiştir...Yargıtay'ın yerleşmiş içtihatlarına göre bu gibi durumlarda (müddeabih dava sırasında davacı tarafından üçüncü kişiye devredilirse), müddeabihi devralan üçüncü kişi, devreden davacının yerine geçer ve onun hak ve yetkilerini kullanır; yani davaya devam eder....." 3. HD, 01.05.2000, 3986/4096 (YKD 2000/11, s. 1674). Yargıtay evvelden dava edilen taşınmazın aynen istirdadının mümkün olduğu durumlarda davacının devralan davalıya karşı davasını devam ettirmesi gerektiği fikrindeydi. HGK, 09.03.1966, 4/581-71. Bkz. **Kuru**, Medenî, 4. Cilt, s. 3852, dn. 130. Alman hukukunda devreden davalıya takip yetkisi ile birlikte taraf sıfatını da taşıdığı düşünür ve fakat bu durum davacının devreden olması haline ilişkin değildir. Zira davacının devretmesi halinde her halde sıfatının kalmadığı düşünülür. Bkz. **Schumann**, Stein/ Jonas Komm., § 265 kn. 52; Buna ilişkin olarak da ZPO § 265 III düzenlemesi, davalıya davacının sıfatının eksik olduğunu ileri sürme olanağı vermektedir.

¹¹⁴ "...akdin geriye etkili şekilde feshine karar verilir bu husus kesinleştiğinden yükleniciye ait yerleri satın alan davalılar hakkındaki tapu iptali ve tescil isteminin kabul edilmesi, dava aşamasında bir kısım tapuların intikal görmesi nedeniyle yeni maliklerin davaya katılması veya bedel talebi HUMK 186. madde gereğince değerlendirilip sonuçlandırılmalıdır." 15. HD, 04.03.2005, 3299/1234 (YKD 2005/9, s. 1408).

¹¹⁵ **Jauernig**, Zivilprozessrecht, § 28 V (s. 118).

¹¹⁶ **Rosenberg/ Schwab/ Gottwald**, Zivilprozessrecht, § 126 kn. 2 (s. 879).

İki taraflı yargılama sisteminde taraflardan birinin yargılamaya gelmemesi durumunda gelen tarafın hüküm elde etme menfaati dolayısıyla devam ve dosyayı kendisi için de takipsiz bırakma hakkı bulunmaktadır¹¹⁷. Çelişki yasağı nedeniyle yenileme talebinde sadece gelmeyen taraf bulunmalıdır.

D. Yargılamanın Durdurulması

Mevcut düzenlememizde davanın tarafların iradesine dayanılarak yargılamanın belirli bir süre için durdurulmasına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Yargılama faaliyetinin niteliği de buna uygun değildir. Ancak uzlaşma, sulh görüşmeleri nedeniyle görülmekte olan davanın durdurulması uzlaşma kültürünün gelişmesi ve ihtilafların sonlandırılmasını teşvik etme amacıyla düşünülebilecektir.

E. Yargılamanın Sona Erdirilmesi

1. Yargısal Faaliyet İddiasının Geri Alınması

Davanın geri alınması tarafların birbirini takip eden irade açıklamalarıyla yargılama faaliyetinin görülmesine ilişkin yargı organına yapılan yetkilendirmenin geri alınmasını ifade etmektedir¹¹⁸. Geri alınacak dava derdest olan davadır. Derdestlik anı davanın açılma anı olup, bu an itibarıyla davanın geri alınması söz konusu olacaktır¹¹⁹ ve dava, ancak şekli kesinliğe kadar geri alınabilir.

Davanın geri alınması durumunda yargılama giderlerinin o zamanki haklılık durumuna göre haksız olan tarafa yükletileceğine ilişkin İBK 53/4 sayılı ve 14.04.1954 tarihli İçtihadı Birleştirme Kararı üzerinde kanımızca tekrar düşünülmeli ve dava açmakla davalıyı istemediği bir hukuki duruma getiren davacının yargılama giderlerinden sorumlu olmasına yönelik bir sonuç öngörülebilmelidir. Geri almaya yönelik taraf iradelerinden kanımızca maddi hata istisna olmak üzere dönülmesi mümkün olmamalıdır. İslahla da eski hale getirilememelidir¹²⁰.

¹¹⁷ Musielak, Grundkurs, § 4 kn. 164 (s. 103).

¹¹⁸ Grunsky, Veräußerung, s. 150, 151; Grunsky, Zivilprozessrecht, s. 124 kn.142.

¹¹⁹ Berkin, Dâva ve Kaza, s. 403; Tanrıver, Derdestlik, s. 8; Ulukapı, Derdestlik, s. 399; Üstündağ, Medenî, s. 273, 483.

¹²⁰ Maddî hata ve yanlışlara dayanan davanın geri alınması beyanlarından dönülebileceğini savunan Arens, öncelikle irade açıklamasında bulunurken konunun niteliğinden ve özelliğinden kaynaklanan hataları bu kapsamda maddî hata olarak değerlendirmiş (örneğin, birden fazla dava konusu mevcutken kişinin dönmek istemediği dava konusu hakkında yanlış beyanda bulunması ya da usûlî talebin bir kısmından dönmek isterken tamamından dönmeye yönelik irade açıklamasında bulunması vs.), maddî hataya ilişkin bu yaklaşımına ayrıca davacının davayı kazanamayacağını sanarak dönmesi halini eklemiştir. Arens, Willensmängel, s. 53, 134. Henckel ise davanın kazanılmayacağı yanlışlığı ile geri alınması durumunda maddî bir hatanın gerçekleşmediği düşüncesindedir. Henckel, Klagerücknahme, s. 194. Henckel, maddî hatanın gerçekleşmesi durumunda irade beyanının feshinin

2. Usûlî Talebin Sulhla Sonuçlandırılması

Sulh HMK'da (m.313 f. 1) düzenlemesi bulunan bir sözleşmedir^{121 122}. Mahkeme dışı sulh, yargılamaya aksedilişine göre davanın konusuz kalmasına yol açarken, mahkeme içi sulh, tarafların tek bir irade açıklamasıyla, aynı anda iki sahada (usûl sahası/maddî hukuk sahası) sonuçlarını kendiliğinden doğurduğu bir etkiye sahiptir¹²³. Medenî yargılama hukukunda bu duruma bağlanan sonuç, hem şekli ve hem de maddi kesin hükmün neticelerinin (kendisi değil) doğmasıdır. Bu sebeple sulh bir mahkeme kararı yerine geçemeyecek ve kanunî bir gerçekliği (yargısal faaliyet ürünü) ifade edemeyecek¹²⁴ ve fakat maddî anlamda kesin hükmün neticelerini doğurabilecektir.

Tarafların sadece anlaşma yaptıklarını tutanağa geçirmiş olmaları, ancak sulhün yapıldığına kesin delil oluşturur (kesin hükmün neticeleri doğmayacaktır). İrade sakatlıkları sebebiyle iptal edilen sulh, iptal edilmekle her iki alanda doğurduğu sonuçları da ortadan kaldıracaktır¹²⁵. Usûl hukuku alanında da kesin hükmün neticelerinden faydalanmak mümkün olmayacaktır. Ancak sona ermiş dava sona ermemiş hale gelemeyeceğinden, iptal ile sona ermiş dava yeniden açılabilir¹²⁶. Bu sebeple taraflar edimlerini yerine getirmediklerinde sözleşmeden dönmeleri, sözleşmeyi karşılıklı sona erdirmeleri

değil, geri alınmasının ve böylelikle irade beyanı öncesi hukuksal duruma geri dönülmesinin daha uygun bir çözüm olduğunu belirterek, bu yöndeki düşüncesini usûlî sahada hakların yanlış kullanılmaları durumunda konusunu oluşturan husus hakkında usûlün kaybedilmesi sonucunun meydana geldiğini, nasıl usûlî işlemler maddî hukuksal işlem olamayacaksa, aynı şekilde usûlî işlemlerin bir fеше konu olamayacağına dayandırır. **Henckel**, Klagerücknahme, s. 195.

¹²¹ Mecelle sulh'ü; 'Nızai rıza ile kaldıran bir bağit' olarak tanımlamaktadır (m. 531).

¹²² **Ansay**, Sulh (AÜHFD), s. 201; **Arık**, s. 144, 145; **Berki, H.**, s. 298; **Kuru/ Arslan/ Yılmaz**, Medenî, s. 523; **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî, s. 478; **Postacıoğlu**, Medenî, s. 484; **Soner**, s. 442; **Tanrıver**, Sulh, s. 333; **Uluslan**, s. 150.

¹²³ **Karslı**, Usûlî İşlemler, s. 166; **Schlosser**, vereinbartem Inhalt?, s. 394 vd; **Windmann**, s. 14, 15, 23.

¹²⁴ **Esser**, s. 717. Kaldı ki sulh usûlî talebe yabancı uyumsuzlukları da barındırabileceğinden, hüküm yerine kaim (surrogat) olamayacaktır. Sulh anlaşmasına İİK'da ilamın niteliği tanınmış olup, bu onu ilam yerine koymayıp, diğer sulh sözleşmelerinden ayıracaktır (Nitelik kavramı için bkz. Güncek Türkçe Sözlük, TDK, Erişim, 26.09.2009). Aksi yönde bkz. **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî s. 478, 479; **Önen**, Sulh, s. 134; **Tanrıver**, Sulh, s. 344 vd. Sulhe kesin hükmün sonuçlarını doğurmakla bir karine değeri verildiği de düşünülebilir. Bkz. **Pekcanitez/ Atalay/ Özekes**, Medenî s. 478. Aynı sonuç AvK m. 35/A için de geçerlidir. Bkz. **Özbay**, Avukatlık, s. 387; **Özbek**, Avukatlık, 114 vd; **Sungurtekin Özkan**, Avukatlık, s. 359 vd; **Yılmaz**, Avukatın, s. 855.

¹²⁵ **Ansay**, Sulh, s. 204; **Sevig**, s. 149 vd; **Üstündağ**, Medenî, s. 579.

¹²⁶ **Rosenberg/ Schwab/ Gottwald**, Zivilprozessrecht, § 129 kn. 54, 55 (s. 900); **Önen**, Sulh, s. 188. Ancak burada kamu yararının ifade eden kesin hüküm kurumu ortadan kaldırıldığı için, irade fesadı sebebiyle sulhun hükümsüzlüğünü tespit ve iptal eden bir mahkeme kararına ihtiyaç duyulmalıdır. Alman hukukunda sulhun iptali halinde sebepsiz zenginleşme davası açılabilmesine ilişkin görüşler ileri sürülmektedir. Bkz. **Önen**, Sulh, s. 186 dn. 82'de anılan yazarlar. Kanımızca bu yol, iptali yapılan işlemin baştan itibaren yapılmamış sayılması sonucu ile uyumlu olamayacak, sadece kesin hükümsüzlük dolayısıyla ortaya çıkan sorunların giderilmesini sağlayacaktır. Bu halde maddî hukuk ile usûl hukukunun birlikte etkileneceği ve sadece irade fesadı sebebiyle değil, usûlî sebeplerle de sulhün tamamen geçersiz olacağına ilişkin bkz. **Häsemeyer**, Doppelnatur, s. 317.

ya da sulhün iptali durumunda usûlî talebe ilişkin dava kaldığı yerden devam etmeyecek, ama tekrar görülebilir olacaktır¹²⁷.

3. Usûlî Talepten Feragat Edilmesi

Usûl hukuku açısından feragat ile dava kendiliğinden sona ermektedir. Ancak kabulden farklı olarak bu durumda davalının istenmeyerek içine çekildiği ve kendisini savunmak durumunda kaldığı bir dava davacının iradesiyle kendiliğinden sona ermektedir ki, kanımızca davalının belki kesin hüküm aldırma noktasında değil ve fakat yargılama faaliyeti ürünü aldırarak gerçekte taraf sıfatına sahip olmadığını ortaya koymada menfaati bulunmaktadır¹²⁸.

Feragat, maddi hukukta bazen tek taraflı bir işlem (önalım hakkından feragat) bazen de iki taraflı bir sözleşme (miras sözleşmesi) olarak düzenlenmiştir. Maddi hukuk açısından feragatin niteliğine en uygun hukukî işlem modelini ibra olarak tanımlayabiliriz ki, bu durumda bir sözleşme söz konusu olacak ve maddi hukuk açısından feragatin sonuç doğurduğunun kabulü için karşı tarafın ibrayı kurucu bir irade açıklamasında bulunması gerekecektir¹²⁹. Şu halde feragatin yargılamada gerçekleşmekle çift karakteri aynı anda barındırdığını söylemek de zorlaşabilecektir. Ancak, beyanların muhatabı tarafından icabın reddi gerçekleşmemekle (öğretide karşı tarafın ve mahkemenin onayına bağlı olmama şeklinde ifade edilmekle¹³⁰) biz bir usûlî işlem formu altında gerçekleşen feragat ve kabulün aynı zamanda maddi hukuka

¹²⁷ **Rosenberg/ Schwab/ Gottwald**, Zivilprozessrecht, § 129 kn. 56, 61 (s. 900, 901).

¹²⁸ Karşı tarafın onay vermemesi durumunda maddi hukuk bakımından etki doğurmayacak olan feragat, usûlî işlemden dolayı etkisini gösterecek, kesin hükmün etkisini doğuracak ve fakat bu yolla esasen maddi hukukta açıkça olmayan bir durumu ifade ederek, edaya, tespite ve inşai etki göstermeye ilişkin maddi hukuk normlarının sadece tespiti işlevini üstlenen medeni yargılama hukukuna yüklenen işlevinin dışında bir anlam ve işlev bağlanmış olacaktır.

¹²⁹ **Turanboy**, s. 67 vd.

¹³⁰ **Alangoya/ Yıldırım/ Deren Yıldırım**, Medeni, s. 423, 427; **Ansay**, Hukuk, s. 180, 182; **Belgesay**, Teoriler, s. 193; **Berki, Ş.**, Hukuk, s. 28, 29; **Berkin**, Medeni, s. 164 vd; **Kuru/ Arslan/ Yılmaz**, Medeni, s. 515; **Muşul**, Medeni, s. 173, 177; **Pekcantez/ Atalay/ Özekes**, Medeni, s. 474 vd; **Postacıoğlu**, Medeni, s. 480, 481; **Üstündağ**, Medeni, s. 575. Bu tasarruflar hak üzerinde gerçekleştiklerinden dürüstlük kuralına aykırılık incelemesine da tâbi değildirlir. **Gökyayla**, s. 417; **Akyol**, Çelişki Yasağı, s. 83. Ancak kanaatimizce kabul halinde davacının ve feragat halinde ise davalının davanın nasıl sonuçlandığına ilişkin bir hüküm almak için talepte bulunması mümkün olmalıdır. Bu halde mahkemenin vereceği hüküm sadece davanın kabul ya da feragat ile sonuçlandığına ilişkin olmak zorunda olmayıp usûlî talebin kabulüne ya da reddine ilişkin bir tespiti içerecek ve fakat bu tespit bir yargısal faaliyet ürünü karara dayanmadığından kanunî gerçeklik olarak nitelendirilmeyecektir. Aksi yönde, **Kuru**, Genel Değerlendirmeler, s. 78; **Kuru**, Medeni, s. 3617; **Kuru**, Tasarı, s. 42; Feragatin tek taraflı ve karşı tarafın onayına bağlı olmayan bir işlem olarak kabul edildiği kaynak Nöşatel Usul Kanunu'nun 160. maddesinde açıkça ifade edilmiştir: “...Bu durum davalının muvafakati olmadıkça davacının davasını gei almasına ve neticei taleplerini genişletmesine veya bunların mahiyetini değiştirmesine manidir. 159. cu madde hali ile islah ve feragat halleri mahfuzdur” Naklen, **Postacıoğlu**, Hukuki Sebep, s. 515.

ait işlemler olduğunu ve dolayısıyla davadan feragat ve kabul işlemlerinin çift karakterli olduğunu kabul etmekteyiz¹³¹.

Feragat her zaman için haktan feragat olarak da anlaşılmalıdır. Örneğin, bir tespit davasından feragat edilmiş olması, haktan feragati içermeyecektir. Şu durumda böyle bir feragatin, sadece davanın geri alınması olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Feragat ve kabulün bir maddî hukuk işlemi olmakla, irade fesadı hallerinde iptale de konu olabilecektir. İrade açıklamasının iptal edilmesi durumunda bu işlemlerle doğan usûlî sonuçların da ortadan kalktığı kanımızca kabul edilmeli ve feragat veya kabulle sonuçlanmış bir davanın görülmesi (yeniden açılarak) mümkün olmalıdır^{132 133}.

4. Usûlî Talebin Kabul Edilmesi

Usûl hukuku açısından etkisi, davanın kendiliğinden sona ermesidir. Kabulün aynı anda maddi hukuka ait bir işlem olduğu ise, kabulün maddi hukuk düzenlemesine bakılarak tespit edilecektir¹³⁴. Maddi hukukta kabul biz de soyut borç ikrarı (TBK m.17) karşılık bulmaktadır.

İsviçre Borçlar Kanunu m. 17’de kabul kurumu karşı tarafın kabulüyle sonuç doğuran bir düzenlemeye bağlanmıştır. Bizde ise usûl düzenlememizin ifadesi değerlendirildiğinde bunun tek taraflı, karşı tarafın kabulüne ihtiyaç duymayı gerektirmeyen bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır¹³⁵. Uygulamamız bu yöndedir. Bu şekilde kabullenilecek olursa bile, dava konusu bizce her zaman

¹³¹ **Aslan**, s. 24, 25; **Ermenek**, s. 42; **Karlı**, Usûl İşlemleri, s. 164; **Tanrıver**, Kabul, s. 226; Aynı zamanda karşı tarafa yöneltilip kabul edilmekle Alman hukuku açısından da aynı sonucu doğacağına ilişkin bkz. **Arens**, Willensmängel, s. 101 vd; **Schilken**, Zivilprozessrecht, s. 66 kn. 125.

¹³² Usûl kurallarımız arasında irade fesadının bir usûlî işlemle gerçekleşmesi durumuna ilişkin tek hüküm, yargılamanın hile ve hud’a (aldatma) sonucunda verilen bir hükme dayanması durumunda yenilenebileceğidir. Şu durumda bu açık düzenleme karşısında, bir irade fesadı sebebine dayanarak iptaline karar verilen bir irade açıklamasının doğurduğu usûlî sonuçların geçersizliğinin ayrıca bir başka yolla tespit edilmesinin mümkün olmadığı düşünülebilir. Bu hususta Alman hukuku öğretisinde hâkim olan düşünce, yargılamanın yenilenmesi sebeplerine dayanılarak hile ve aldatma sebeplerinden dolayı (dZPO § 580 abs. 4) mahkeme hükmünün iptali ve yeni bir hüküm verilmesi mümkün olduğundan ayrıca aynı gerekçelerle kabul ve feragatin ortadan kaldırılmayacağı şeklindedir (**Schwab**, Probleme, s. 507). **Belgesay**, Borçlar kanununun iradenin fesadı halinde işlemin hükümsüzlüğüne ve iptaline ilişkin var olan düzenlemeyi genel mahiyeti sebebiyle medenî yargılama hukukuna da uygulanması gerektiğini düşünmektedir. **Ansay**, Hukuk, s. 175; **Belgesay**, Hukuk, s. 256; **Bilge**, Medenî, s. 310; **Postacıoğlu**, Medenî, s. 481, 482.

¹³³ Davanın kaldığı yerden görüleceği düşüncesi için (kabul konusunda bkz. **Ermenek**, s. 148; feragatle ilişkin olarak bkz. **Aslan**, s. 175).

¹³⁴ **Rechberger**, Rechberger Komm., § 395 kn. 1, 2 (s. 882, 883); **Thomas**, Zur Doppelnatur, s. 81.

¹³⁵ **Ermenek**, s. 42; **Karlı**, Usûl İşlemleri, s. 164; **Tanrıver**, Kabul, s. 226; Aynı zamanda karşı tarafa yöneltilip kabul edilmekle Alman hukuku açısından da aynı sonucu doğacağına ilişkin bkz. **Arens**, Willensmängel, s. 101 vd; **Schilken**, Zivilprozessrecht, s. 66 kn. 125.

için somut borç ikrarı şeklinde anlaşılmalıdır. Zira davalının neyi kabul ettiği, dava dilekçesine bakılarak her zaman için tespit edilebilecek niteliktedir.

F. Kanun Yoluna Başvuruda Tasarruf İlkesi

1. Kanun Yoluna Başvuru İle Bağlılık

a. Dava dilekçesine bağlılık

Kanun yoluna başvurulmuş ilk derece mahkemesi kararına konunun kapsamı incelemeyi yapacak yargı organını da bağlayacaktır. Kanun yolu mercii, önceki derecelerde verilen hükmün hâkimdir, davanın değil.

b. Kanun yolu talebine bağlılık

Kamu düzenine ilişkin hususlar ayrık olmak üzere kanun yolu incelemesinde ileri sürülen nedenler ve bu nedenlerden kaynaklanan talepler kanun yolu incelemesinin kapsamını belirlemektedir. Bu hususlar maddi inceleme bakımından özellikle istinafta söz konusu olacaktır¹³⁶.

c. Aleyhe bozma yasağı

Hükmün taraflarından birinin kısmi bir davada verilen hükmü temyiz etmemesinin nedeni, verilen hükümden memnuniyetini ifade ettiğinden, başvuran taraf için daha azına karar verememe yasağı söz konusu olacaktır¹³⁷.

Katılmalı kanun yolu başvurusunda ise, katılmalı kanun yoluna başvuran tarafın arzusu kendi hukuki durumuna ilişkin hüküm sonucunun değişmemesine yönelmiştir. Bu nedenle katılmalı kanun yolu başvurularının taraf arzusu kapsamında değerlendirilmesi¹³⁸ ve sadece kendi lehine olan hususların değiştirilmemesine yönelik başvurularda aleyhe bozma yasağı uygulama bulmalıdır¹³⁹.

¹³⁶ **Deren Yıldırım**, İstinafın, s. 693 vd; **Karlı**, Überblick, s. 369; **Konuralp/ Hanağası**, s. 1813; **Özekes**, Sorularla, s. 37; **Gilles**, Rechtsmitteleinlegung, s. 237 vd.; **Gilles**, Anschließung, s. 149; **Grunsky**, Beschränkungen, s. 149. **Grunsky**, Zum Umfang, s. 49.

¹³⁷ **Kuru**, Aleyhe Bozma Yasağı, s. 135; **Yıldırım**, Reformatio in Peius, s. 146, 148; **Melissinos**, s. 168; **Vogel**, Grundriss, s. 157, 158 kn. 9.

¹³⁸ **Egger**, s. 48. Davalının karşı alacağına dayanarak ileri sürdüğü takas sebebiyle ilk derece mahkemesinin verdiği ret kararına karşı başvurulmuş kanun yolunda artık dava başka sebeplerden dolayı reddedilememeli ya da davanın taraflarının karşılıklı borç doğuran sözleşmeden dolayı aynı anda ifa etmelerine ilişkin verilen karara karşı, davalının başvurduğu kanun yolunda sadece onun kendi borcunu ifa etmesine karar verilemeyecektir. **Jauernig**, Zivilprozessrecht, § 72 VIII (s. 294); **Kapsa**, s. 144; **Schilken**, Zivilprozessrecht, s. 445 kn. 889 vd.

¹³⁹ **Kuru**, Aleyhe Bozma Yasağı, s. 136.

d. Usûlî müktesep hak

Usûlî müktesep hakkın ilk şekli, bozma kararına kendiliğinden veya tarafların birlikte uyulmayı istemeleri durumunda mahkemenin bozma doğrultusunda yapacağı incelemeyi ifade etmekte olup, bu şekilde gerçekleşen usûlî müktesep hakkın üzerinde tasarruf yapılması, yani tarafların usûlî müktesep haktan vazgeçmeleri mümkün olmamalıdır. Zira, usûlî müktesep hak, davaların uzamasını önlemek, hukuki alanda istikrar sağlamak ve kararlara karşı genel güvenin sarsılmasını önlemek amacıyla kabul edilmiş ilkelerindedir¹⁴⁰ ve kamu düzeni ile ilgilidir. Bu konuda ne mahkeme ne de tarafların usûlî müktesep hak üzerinde tasarruf etmeleri mümkündür. Tarafların mahkemeden uyulmasını istemeleri durumunda ayrıca tarafların çelişki yasağı nedeniyle uyulan hususun incelenmesinden vazgeçmeleri de mümkün olmamalıdır.

Usûlî müktesep hakkın bu çeşidinde tarafların temyiz nedeni yapmadıkları ya da yapmakla beraber bozma nedeni olarak değerlendirilmeyen hususlar söz konusu olup, temyize götürmeme iradesi gösterdikleri konularda tasarruf ilkesi kapsamında yeniden inceleme yapılmasını mahkemeden istemeleri mümkün olmamalıdır. Temyiz nedeni olarak görülmemiş hususlarda da verilen hükmün kesinleştiğini ve taraf iradesinin hukuki istikrarın söz konusu olması nedeniyle tasarrufta bulunamayacaklarını düşünmekteyiz. Taraflar ancak verilen hüküm üzerinde usûlî anlamda yargılamanın iadesi yoluna başvuracaklar veya maddî hukukta işlem yapacaklardır.

2. Kanun Yoluna Başvurunun Yürütülmesinde ve Sona Erdirilmesinde Taraf Tasarrufu

a. Kanun yolu faaliyet iddiasına ilişkin taraf tasarrufu

Bu hakkın kullanılmasından sonra geri alınması konusunda düzenleme olmamakla beraber yargısal faaliyet iddiası gibi geri alınması düşünülmelidir¹⁴¹. Tarafların duruşmalar katılmaması kanun yolu talebinden vazgeçtikleri anlamına gelmez.

Kanun yolundan feragat hakkına ise, taraflar ancak hüküm verilmeyle sahip olabileceklerdir. Muhatap karşı taraf değil, mahkeme (başvurulmuşsa) veya yüksek mahkemedir (başvurulmuşsa). Temyizden feragat ona bağlı olarak yapılan katılmalı kanun yolu başvurusunu da sona erdirecektir.

¹⁴⁰ *Üstündağ*'a göre bu durumun temel nedeni, tarafların hukukunu korumak ve tarafların mahkeme kararlarına olan güvenini sağlamaktır. *Üstündağ*, Temyizin Nakzından, s. 184, 185. *Yıldırım* ise usûlî müktesep hakkının kamu düzeni ile açıklanmasına karşı çıkmaktadır. *Yıldırım*, Reformatio in Peius, s. 156.

¹⁴¹ *Akkaya*, İstinaf, s. 144; *Ercan/ Özbay*, s. 434; *Umar*, İadei Muhakeme, s. 294; *Gilles*, Rechtsmitteleinlegung, s. 231; *Rimmelpacher*, Wirkungen, s. 952.

b. Yargısal faaliyet iddiasına ilişkin taraf tasarrufu

Davanın geri alınması kanun yolu aşamasında da mümkün olup, bu durumda kanun yolu başvurusunu yargısal faaliyet iddiasının bütünlüğü içinde değerlendirmek ve yüksek mahkemenin bu durumda kanun yolu incelemesinden vazgeçmesi gerekmektedir.

c. Usûlî talebe ilişkin taraf tasarrufu

Kanun yolu incelemesi devam ederken de tarafların usûlî talep üzerinde tasarrufta bulunmaları mümkün olup (sulh, feragat vs), bu yöndeki iradelerini sergilemeleri ile kanun yolu incelemesi engellenecektir¹⁴².

Bu durumda başvuru yeri yüksek mahkeme olmalıdır (hüküm verilmekle mahkeme davadan el çektikten temyize başvurulmamış olsa bile başvurulacak yer yüksek mahkeme olmalıdır). Yüksek mahkeme başvuru mahkeme kararını kaldırarak gönderme kararı vermelidir (talebin esastan reddi söz konusu olmamalı)¹⁴³.

SONUÇ:

Tasarruf ilkesi, medenî yargılama hukukunun sistemi içinde değerlendirilen ve tarafların yargılamanın başlatılması ve yürütülmesi şeklinde hem sadece usûlî hem de dava konusunun belirlenmesi ve üzerinde tasarruf yapılması şeklinde ilkedir. Bu ilke taraflarca getirme ilkesi ile birlikte bir yargılamada taraf egemenliğinin kapsamını göstermektedir. Maddi gerçek amacına yönelmiş usulün amacını gerçekleştirmesine, tarafların menfaat çekişmelerinin ortaya koyulması sebebiyle de hizmet etmektedir.

¹⁴² **Akkaya**, İstinaf, s. 342; **Gilles**, Anschließung, s. 163; **Jauernig**, Zivilurteil, s. 138 vd.

¹⁴³ **Gilles**, Anschließung, s. 166, 167; **Gottwald**, Revisionsinstanz, s. 314. **Akkaya**, davanın konusuz kalması durumunda kanun yolu mahkemesinin istinafa ilişkin başvurunun haklı ya da haksız olduğunu tartışmadan ilk derece mahkemesinin kararını kaldıracağını ve esas hakkında karar verilmesine gerek kalmaksızın davanın sonlandığı düşüncesindedir. **Akkaya**, İstinaf, s. 342.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Tolga:** Medenî Usûl Hukukunda İstinaf, Ankara 2009
(*İstinaf*)
- Akyol, Şener:** Medenî Hukukta Çelişki Yasağı, İstanbul 2007 (*Çelişki Yasağı*)
- Alangoya, Yavuz:** Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Getirilmesine İlişkin İlkeler, İstanbul 1979 (*İlkeler*)
- Alangoya, Yavuz:** Yargılama Sırasında Tarafta (Yanda) İradi Olarak Meydana Gelen Değişme Hakkında Düşünceler, MHAD, 1969/5 (125-194)
(*Tarafta İradi Olarak*)
- Alangoya, Yavuz / Yıldırım, M. Kamil/ Deren Yıldırım, Nevhis:** Medenî Usul Hukuku Esasları, 7. Baskı, İstanbul 2009 (*Medenî*)
- Ansay, Sabri Şakir:** Sulh, AÜHFD 1944, Cilt: 1, Sayı: 2, (200-209)
(*Sulh*)
- Ansay, Sabri Şakir:** Hukuk Yargılama Usulleri, 7. Bası, Ankara 1960
(*Hukuk*)
- Arens, Peter :** Willensmängel bei Parteihandlungen im Zivilprozess, Berlin-Zürich 1968 (*Willensmängel*)
- Arık, K. Fikret:** İctihat Kroniği- Mahkeme Önünde Sulh, AÜSBFD 1954 Mart, Sayı: 1, (141-157)
- Aslan, Kudret :** Medenî Usul Hukukunda Davadan Feragat, Ankara 1999, Ankara Ün. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Ballon, Oscar J.:** Einführung in das österreichische Zivilprozeßrecht (Streitiges Verfahren), Graz 1987 (*Einführung*)
- Baur, Fritz:** Parteirechte und Richterpflichten im modernen Zivilprozeß- Wandlungen und Erfahrungen, Festschrift für Winfried Kralik zum 65. Geburtstag, Wien 1986, (75-82) (*Parteirechte*)
- Belgesay, Mustafa Reşit :** Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Cilt:1 (Teoriler), 3. Bası, İstanbul 1948 (*Teoriler*)
- Benda, E./ Weber, A.:** Der Einfluß der Verfassung im Prozeßrecht, ZZP 96 (1983), Heft 2, 1983 (285-306)
- Berki, Himmet:** Davanın Hitamı ve Sulh, Adliye Ceridesi 1937, Sayı: 4, (295-302)
- Berki, Şakir:** Hukuk Muhakemeleri Usulü, Ankara 1959
- Berkin, Necmeddin M.:** Alman Hukuk Prosedürünün Oluşu ve Bu Prosedür Bakımından Dâva ve Kaza Mefhumları Üzerinde Teorik Düşünceler, İÜHFMD 1950, Cilt: XVI, Sayı: 1-2, (390-418) (*Dâva ve Kaza*)

Berkin, Necmeddin M.: Medenî Usul Hukuku, İstanbul 1969
(*Medenî*)

Bettermann, Karl August: Verfassungsrechtliche Grundlagen und Grundsätze des Prozesses, JB (Juristischer Blätter) 1972, Sayı: 3-4, (57-68)
(*Verfassungsrechtliche*)

Bettermann, Karl August: Rechtshängigkeit und Rechtsschutzform, Detmold-Frankfurt am Main-Berlin 1949 (*Rechtshängigkeit*)

Bilge, Necip: Medenî Yargılama Hukuku Dersleri, 2. Bası, Ankara 1967 (*Medenî*)

Blomeyer, Arwed: Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren, 2. Bası, Berlin 1985 (*Zivilprozessrecht*)

Blomeyer, Arwed: Die Klageänderung und ihre prozessuale Behandlung, JuS 1970, Heft: 3 (123–128) (*Klageänderung*)

Bomsdorf, Falk: Prozessmaximen und Rechtswirklichkeit, Schriften zum Prozessrecht, Band 19, Berlin 1971

Böhm, Peter: Der Streit um die Verhandlungsmaxime,- Zum Einfluß der Verfahrenstheorie des 19. Jahrhunderts auf das gegenwärtige Prozeßverständnis, Ius Commune (Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte) 1978 Cilt: VII (136-159) (*Streit*)

Brehm, Wolfgang: Die Bindung des Richters an den Parteivortrag und Grenzen freier Verhandlungswürdigung, Tübingen 1982 (*Bindung*)

Brox, Hans: Die objektiven Grenzen der materiellen Rechtskraft im Zivilprozessrecht, JUS 1962 (121-128)

Bruns, Rudolf: Zivilprozessrecht, 2. Bası, München 1979

Brüggemann, Dieter: Judex Statutor und Judex Investigator, Schriften zum deutschen und europäischen Zivil- und Prozessrecht, Band 50, Bielefeld 1968

Budak, Ali Cem: Türk Hukukunda Çekişmesiz Yargı, Medenî Usul ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı- IV, Ankara 2005, (128–187) (*Çekişmesiz*)

Costede, Jürgen: Unorthodoxe Gedanken zur Streitgegenstandslehre im Zivilprozess, Festschrift für Erwin Deutsch zum 70. Geburtstag, Köln 1999 (907-918) (*Unorthodoxe*)

De Boor, Hans Otto: Zur Lehre vom Parteiwechsel und vom Parteibegriff, Sonderdruck aus Festschrift der Leipziger Juristenfakultät für Dr. Heinrich Siber, Band II, Leipzig 1941 (*Zur Lehre*)

Deren Yıldırım, Nevhis : İstinafin Gerekçelendirilmesi ve İstinaf Sebepleri, Özer Seliçi'ye Armağan, Ankara 2006, (693–712) (*İstinafin*)

Egger, Walter : Die Reformatio in Peius im Zivilprozessrecht, Zürich 1985

Ercan, İbrahim: Richter und Parteien im Scheidungsverfahren, München 2000 (*Richter*)

- Ercan, İbrahim/ Özbay, İbrahim:** Medenî Usul Hukukunda Kanun Yollarından Feragat, EÜHFD 2006, Cilt: 10, Sayı: 3-4, (433-458)
- Ermenek, İbrahim:** Medenî Usul Hukukunda Davayı Kabul, Ankara 2009
- Franz, Josef-Dahm:** Zum Streit über die Wirksamkeit des gewillkürten Parteiwechsels im Prozess, NJW 1982 (15 vd)
- Gehrlein, Markus:** Zivilprozessrecht, 2. Bası, München 2003 (*Zivilprozessrecht*)
- Georgiades, Apostolos:** Die Anspruchskonkurrenz im Zivilrecht und Zivilprozeßrecht, München 1968
- Gilles, Peter:** Anschließung, Beschwer, Verbot der Reformatio in Peius und Parteidispositionen über die Sache in höherer Instanz, ZZZ 91 (1978), (128–176) (*Anschließung*)
- Gilles, Peter:** Rechtsmitteleinlegung, Rechtsmittelbegründung und nachträgliche Parteidispositionen über das Rechtsmittel, AcP 177 (1977), (189–244) (*Rechtsmitteleinlegung*)
- Gottwald, Peter:** Die Revisionsinstanz als Tatsacheninstanz, Berlin 1975 (*Revisionsinstanz*)
- Gottwald, Peter:** Mediation und gerichtlicher Vergleich; Unterschiede und Gemeinsamkeiten, Festschrift für Akira Ishikawa zum 70. Geburtstag, Berlin-New York 2001, (137-156) (*Mediation*)
- Gottwald, Peter:** Streitgegenstand und Sinnzusammenhänge, Dogmatische Grundfragen des Zivilprozesses im Geeingten Europa - Akademisches Symposium zu Ehren von Karl Heinz Schwab aus Anlass seines 80. Geburtstages- (hrsg, Peter Gottwald, Reinhard Greger, Hanns Prütting), Bielefeld 2000, (85–101) (*Streitgegenstand*)
- Gottwald, Peter:** Die Bewältigung privater Konflikte im Gerichtlichen Verfahren, ZZZ 95 (1982), Heft: 3, (245-264) (*Bewältigung*)
- Gökyayla, Emre:** Hakkın Geç Kullanılması Dürüstlük Kuralına Aykırılık Mıdır?, MaltepeÜHFD, 2007/1, (401-420)
- Greger, Reinhard:** Zöller Zivilprozessordnung, 25. Bası, Köln 2005 (*Zöller Komm.*)
- Gross, Rolf:** Klageänderung und Klagerücknahme, Diss. (Johann Wolfgang Goethe Universität), Frankfurt am Main 1959 (*Klageänderung*)
- Grunsky, Wolfgang:** Grundlagen des Verfahrensrechts, Bielefeld 1970 (*Grundlagen*)
- Grunsky, Wolfgang:** Zivilprozessrecht, 11. Bası, München 2003 (*Zivilprozessrecht*)

Grunsky, Wolfgang: Beschränkungen bei der Einlegung eines Rechtsmittels und bei der Aufhebung des angefochtenen Urteils, ZZZ 84 (1971), Heft: 1 (129-149) (*Beschränkungen*)

Grunsky, Wolfgang: Zum Umfang der Dispositionsbefugnis des Rechtsmittelklägers bei der Bestimmung des Verfahrensgegenstandes, ZZZ 88 (1975), Heft: 1 (49-64) (*Zum Umfang*)

Grunsky, Wolfgang: Die Veräußerung der streitbefangenen Sache, Tübingen 1968 (*Veräußerung*)

Guldener, Max: Schweizerisches Zivilprozessrecht, 3. Bası, Zürich 1979 (*Zivilprozessrecht*)

Gygi, Fritz: Verwaltungsrechtspflege und Verwaltungsverfahren im Bund, Bern 1969

Habscheid, J. Walther: Richtermacht oder Parteifreiheit, ZZZ 81 (1968), Heft: 3-4, (175-196) (*Richtermacht*)

Habscheid, J. Walther: Die materielle Rechtskraft des die negative Feststellungsklage aus Beweisgründen abweisenden Urteils, BGH NJW 1988 (2641 vd) (*materielle Rechtskraft*)

Habscheid, J. Edgar: Rechtsverhältnis und Feststellungsinteresse, ZZZ 112 (1999), Heft: 1, (37-69)

Hanağası, Emel: Davada Menfaat, Ankara 2009 (*Menfaat*)

Hartmann, Peter: Baumbach/ Lauterbach/ Albers/ Hartmann Kommentar Zivilprozessordnung (Baumbach Komm), 64. Bası, München 2006 (*Baumbach Komm.*)

Häsemeyer, Ludwig: Parteivereinbarungen über präjudizielle Rechtsverhältnisse-Zur Fragwürdigkeit der Parteidisposition als Grundlage, ZZZ 85 (1972), heft: 2 (207-228) (*Parteivereinbarungen*)

Häsemeyer, Ludwig: Die sogenannte "Prozeßaufrechnung" - eine dogmatische Fehlakzentuierung, Festschrift für Friedrich Weber zum 70. Geburtstag am 19. Mai 1975, Berlin 1975 (215-235) (*sogenante "Prozeßaufrechnung"*)

Hellwig, Konrad: Klagrecht und Klagemöglichkeit, Yeni tıpkı Bası, Aalen 1968 (*Klagrecht*)

Hellwig, Konrad: Prozesshandlungen und Rechtsgeschäft, Festgabe der Berliner juristischen Fakultät für Otto Gierke zum Doktor-Jubiläum 21. August 1910. Zweiter Band, Breslau 1910, (41-113) (*Prozesshandlungen*)

Henckel, Wolfram: Parteilehre und Streitgegenstand im Zivilprozess, Heidelberg 1961 (*Parteilehre*)

Henckel, Wolfram: Die Klagerücknahme als gestaltende Verfahrenshandlung, Festschrift für Eduard Bötticher zum 70. Geburtstag, Berlin 1969 (173-195) (*Klagerücknahme*)

Holzhammer, Richard: Österreichisches Zivilprozeßrecht, 2. Bası, Wien 1976 (*Zivilprozeßrecht*)

Jauernig, Othmar: Zivilprozessrecht, 28. Bası, München 2003 (*Zivilprozessrecht*)

Jauernig, Othmar: Verhandlungsmaxime, Inquisitionsmaxime und Streitgegenstand, Tübingen 1967 (*Verhandlungsmaxime*)

Jauernig, Othmar: Das fehlerhafte Zivilurteil, Frankfurt (Main) 1958 (*fehlerhafte Zivilurteil*)

Kapsa, Bernhard-Michael: Das Verbot der reformatio in peius im Zivilprozess, Berlin 1976

Karafakih, İsmail Hakkı: Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları, Ankara 1952

Karlı, Abdurrahim: Medenî Usul Hukukunda Usûlî İşlemler, İstanbul 2001 (*Usûlî İşlemler*)

Karlı, Abdurrahim: Überblick über die türkische Zivilprozessordnung, Annales De La Faculté De Droit D'Istanbul, Yıl: 2003, Sayı: 52, (349-406) (*Überblick*)

Konuralp, Halûk/

Hanağası, Emel: Fransız Hukuku'nda İptal Amaçlı İstinaf Yolu, Legal Hukuk Dergisi 2007, Sayı: 54, Cilt: 5, (1795- 1818)

Koussoulis, Stelios: Der dogmatische Gehalt von Prozessrechtstheorien, Dogmatische Grundfragen des Zivilprozesses im geeinten Europa -Akademisches Symposium zu Ehren von Karl Heinz Schwab aus Anlass seines 80. Geburtstages- (hrsg, Peter Gottwald, Reinhard Greger, Hanns Prütting), Bielefeld 2000, Bielefeld 2001 (*7-16*)

Kölz, Alfred: Prozessmaximen im schweizerischen Verwaltungsprozess (Diss.), Zürich 1973

Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usulü, Cilt: I, II, III, IV, V, VI, 6. Baskı İstanbul 2001 (*Medenî*)

Kuru, Baki: Nizasız Kaza, Ankara 1961 (*Nizasız*)

Kuru, Baki: Hukuk Usulünde Aleyhe Bozma Yasağı, AÜHFD 1978 Sayı:1-4, (135-144) (*Aleyhe Bozma Yasağı*)

Kuru, Baki: Hukuk Usulünde Dâva Sebebi, AD 1967/4, (239-268) (*Dâva Sebebi*)

Kuru, Baki: 2008 Tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Hakkında Genel Değerlendirme, MİHDER 2009, Sayı: 12, (13-50) (*Tasarı*)

Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Kanun Tasarısı Hakkında Genel Değerlendirmeler, Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı V (8-9 Eylül 2006 Ankara, Ankara 2007, (57-85) (*Genel Değerlendirme*)

Kuru, Baki,/ Arslan,

Ramazan/ Yılmaz, Ejder: Medenî Usul Hukuku, 3. Baskı, Ankara 2012

Künzl, Reinhard: Dispositionsmöglichkeiten der Parteien im Zivilprozess, Dissertation 1986, (Juristische Fakultät der Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg)

Lang, Arno: Untersuchungs- und Verhandlungsmaxime im Verwaltungsprozess, Verwaltungsarchiv 52 (1961) (60-91)

Leipold, Dieter: Verfahrensbeschleunigung und Prozeßmaximen, Festschrift für Hans W. Fasching zum 65. Geburtstag, Wien 1988, (329-349) (*Verfahrensbeschleunigung*)

Leipold, Dieter: Stein/ Jonas ZPO Kommentar zur Zivilprozessordnung, 22. Basi, Cilt: 3, Tübingen 2003 (*Stein/ Jonas Komm.*)

Lent, Friedrich: Die rein prozessuale Bedeutung des Anerkenntnisses, Beiträge zum Zivilprozessrecht- Festgabe zum siebzigsten Geburtstag von Leo Rosenberg, München- Berlin 1949 (*prozessuale Bedeutung*)

Lent, Friedrich: Zur Lehre vom Entscheidungsgegenstand, ZZP 72 (1959), Heft: 1/2 (63-98) (*Zur Lehre (Entscheidungsgegenstand)*)

Leykam, Rüdiger: Die Mitwirkung der Beteiligten im Sozialzivilprozess, Bremen 1981

Lüke, Gerhard: Münchener Kommentar zur Zivilprozeßordnung, Band 1, München 2000 (*Münchener Komm.*)

Lüke, Gerhard: Der Streitgegenstand im Verwaltungsprozess, JuS 1967 (1 vd) (*Streitgegenstand*)

Lüke, Gerhard: Zur Streitgegenstandslehre Schwabs – eine zivilprozessuale Retrospektive, Festschrift für Karl Heinz Schwab zum 70. Geburtstag, München 1990 (309–320) (*Zur Streitgegenstandslehre Schwabs*)

Lüke, Wolfgang: Zivilprozessrecht, 8. Basi, München 2003 (*Zivilprozessrecht*)

Meier, Isaak: Iura Novit Curia, 1975 Zürich (*Iura*)

Melissinos, Gerassimos: Die Bindung des Gerichts an die Parteianträge nach § 308 I ZPO, Berlin 1982, Schriften Prozessrecht, Band 73

Menger, Christian

Friedrich: Allgemeine Prozessrechtssätze in der Verwaltungsgerichtsordnung, Staatsbürger und Staatsgewalt, Band II, Karlsruhe 1963

Meriç, Nedim: Maddî Anlamda Kesin Hükmün Objektif Sınırları, MİHDER 2007, Sayı: 7, (377-434)

Mes, Peter: Der Rechtsschutzanspruch, Prozessrechtliche Anhandlungen, Heft 28, Köln-Berlin-Bonn-München 1970

Mitsopoulos, Georg: Gedanken zu einigen wichtigen Problemen der Zivilprozeßlehre, ZZP 91 (1978), Heft: 1, (113-127)

Mösbauer, Hans Heinz: Der Streitgegenstand in Steuerprozess, 1. Aufl., Berlin 1975

Musielak, Hans-Joachim: Die Bindung des Gerichts an die Anträge der Parteien im Zivilprozess, Festschrift für Karl Heinz Schwab zum 70. Geburtstag, München 1990, (349–365) (*Bindung*)

Musielak, Hans-Joachim: Grundkurs ZPO, 8. Bası, München 2005 (*Grundkurs*)

Musielak, Hans-Joachim: Musielak Zivilprozessordnung Kommentar, 4. Bası, München 2005 (*Musielak Komm.*)

Musielak, Hans-Joachim: Münchener Kommentar zur Zivilprozeßordnung, Band 2, München 2000 (*Münchener Komm.*)

Muşul, Timuçin: Medenî Yargılama Hukukunda Terdit İlişkileri, 2. Baskı (Tıpkı Basım), Ankara 2009 (*Terdit*)

Müller, Karl Maria: Ein Beitrag zur Lehre vom Klagegrund, Wien 1913

Ottomann, Rudolf: Die Offizialmaxime- Ein Schillernder Verfahrensgrundsatz im Zivilprozess, in Prinzipiennormen und Verfahrensmaximen, Zürcher Studien zum Verfahrensrecht, Band 103, (75-102)

Önen, Ergun: Medenî Yargılama Hukuku Dersleri, Ankara 1979 (*Medenî*)

Önen, Ergun: Medeni Yargılama Hukukunda Sulh, Ankara 1972 (*Sulh*)

Özbay, İbrahim: Avukatlık Hukukunda Uzlaştırma ve Uzlaştırma Tutanağının İlam Niteliği, Erzincan Hukuk Fak. Dergisi, 2004, Cilt: VIII, Sayı: 3-4 (387-418) (*Avukatlık*)

Özbek, Mustafa: Avukatlık Kanunu m.35/A'ya Göre Arabuluculuk, ABD, 2001/3 (113-136)

Özekes, Muhammet: Çekişmesiz Yargıda İlgililerin Kanun Yoluna Başvuru Hakkı, Prof. Dr. Bilge Öztan'a Armağan, Ankara 2008, (685-691) (*Çekişmesiz*)

Özekes, Muhammet: İcra Hukukunda Temel Haklar ve İlkeler, Ankara 2009 (*İcra Hukukunda*)

Özekes, Muhammet: Medenî Usul Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı, Ankara 2003 (*Hukukî Dinlenilme*)

Özekes, Muhammet: Dava Dilekçesinde Hukukî Sebep Bildirmek Zorunludur, Halûk Konuralp Anısına Armağan, Cilt: 1, Ankara 2009, (745-781) (*Hukukî Sebep*)

Özekes, Muhammet: Sorularla Medenî Usul Hukukunda Yeni Kanun Yolu Sistemi, Ankara 2008 (*Sorularla*)

Özekes, Muhammet/

Erişir, Evrim: Konusu Para Alacağı Olan Geçici Hukukî Korumaların Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi, MİHDER 2006, Sayı: 5, (1235-1274)

Özmumcu, Seda: Müddeabihin Temlikinin Etkilerine İlişkin Sistemler, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, (197-256)

Pekcanitez, Hakan: Genel Olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı, Hukukî Perspektifler Dergisi (HPD) 2006, Sayı:8, (69-78) (*Genel Olarak*)

Pekcanitez, Hakan: Hukuk Muhakemeleri Kanun Tasarısı'nın Tanıtımı, Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı V (8-9 Eylül 2006 Ankara), Ankara 2007, (3-31) (*Tanıtım*)

Pekcanitez, Hakan/

Atalay, Oğuz/

Özekes, Muhammet: Medenî Usûl Hukuku, 2. Bası, Ankara 2014 (*Medenî*)

Postacıoğlu, İlhan E.: Medenî Usul Hukuku Dersleri, İstanbul 1975 (*Medenî*)

Postacıoğlu, İlhan E.: Davanın ve Kazıyei Muhkemenin Unsuru Olarak Hukuki Sebep, Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan, Ankara 1974, (497-527) (*Hukuki Sebep*)

Putzo, Hans: Die gewillkürte Parteiänderung, Rechtsgeschäftliche Folgen nichtiger Willenserklärungen, Göttingen 1966 (149-160)

Rechberger, Walter H./

Simotta, Daphne- Ariane: Grundriß des österreichischen Zivilprozeßrechts, 5. Bası, Wien 2000

Reichold, Klaus: Thomas/ Putzo ZPO Kommentar, 27. Bası, München 2005 (*Thomas/ Putzo Komm.*)

Rieß, Peter: Prozeßmaximen und Ermittlungsverfahren, Festschrift für Kurt Rebmann zum 65. Geburtstag, München 1989, (381-399)

Rimmelpacher, Bruno: Materiellrechtlicher Anspruch und Streitgegenstandsprobleme im Zivilprozess, Göttingen 1970 (*Materiellrechtlicher*)

Rimmelpacher, Bruno: Die Wirkungen des Rechtsmittelverzichts im Zivilprozess, JuS 1988, Heft: 12 (953-957) (*Wirkungen*)

Rosenberg, Leo/ Schwab,

Karl Heinz/ Gottwald,

Peter : Zivilprozessrecht, 16. Bası, München 2004 (*Zivilprozessrecht*)

Roth, Herbert: Gewillkürter Parteiwechsel und Bindung an Prozeßlagen, NJW 1988, (2977-2984)

Rüßmann, Helmut: Die Streitgegenstandslehre und die Rechtsprechung des EuGH, ZZZ 111 (1998), Heft: 4, Heft: 4 (399-427) (*Streitgegenstandslehre*)

Saenger, Ingo : Nomos Kommentar (Zivilprozessordnung- hrsg. Ingo Saenger), 1. Bası, Baden- Baden 2006.

Schaad, Peter : Grundlinien einer schweizerischen Zivilprozessordnung, ZRS 88 (1969) (21-135)

Schilken, Eberhard: Zivilprozessrecht, 4. Bası, Köln-Berlin-Bonn-München 2002 (*Zivilprozessrecht*)

Schlosser, Peter: Einverstaendliches Parteihandeln im Zivilprozeß, Tübingen 1968 (*Einverstaendliches*)

Schlosser, Peter: Buchbesprechung (Isaak Meier, Iura Novit Curia, Zürich 1975), ZZZ 90 (1977), Heft: 4 (437-441) (*Buchbesprechung von Meier*)

Schlosser, Peter: Buchbesprechung (Umfang und Grenzen der Parteeinflusses auf die Urteilsgrundlagen im Zivilprozeß- Würthwein, Martin), ZZZ 91 (1978), Heft: 3 (361-363) (*Buchbesprechung von Würthwein*)

Schreiber, Klaus: Der Dispositionsgrundsatz im Zivilprozeß, Jura 1988, (190-197)

Schumann, Ekkehard: Stein/Jonas ZPO Kommentar zur Zivilprozessordnung, 21. Bası, Cilt: 4, Tübingen 1998 (*Stein/Jonas Komm.*)

Schwab, Karl Heinz: Probleme der Prozesshandlungslehre, Festschrift für Gottfried Baumgärtel zum 70. Geburtstag, Köln-Berlin-Bonn-München 1990, (503-513) (*Probleme*)

Schwab, Karl Heinz: Noch Einmal: Bemerkung zum Streitgegenstand, Verfahrensrecht am Ausgang des 20. Jahrhunderts -Festschrift für Gerhard Lüke zum 70. Geburtstag- (Hrg. Hanns Prütting, Helmut Rüssmann), München 1997, (793-807) (*Noch Einmal*)

Soliva, Thomas Ch.: Die Klageänderung nach Zürcherischen Zivilprozessrecht, Diss Zürich 1992

Soner, Lütfü: Sulh, Kabul ve Feragate Dair Bazı Sorunlar, ABD 1977/3, (439-448)

Stürner, Rolf: Verfahrensgrundsätze des Zivilprozesses und Verfassung, Festschrift für Fritz Baur, Tübingen 1981, (647-666) (*Verfahrensgrundsätze*)

Sungurtekin Özkan, Meral: Avukatlık Kanunu'nun 35/A Maddesi Çerçevesinde Avukatın Uzlaşma Sağlama Yetkisi, MİHDER 2005, Sayı: 2 (353-369) (*Avukatlık*)

Tanrıver, Süha: Medenî Usûl Hukukunda Derdestlik İtirazı, Ankara 1998 (*Derdestlik*)

Tanrıver, Süha: Mahkeme Huzurunda Yapılan Kabuller, AÜHFD 1995/1-4, (221-232) (*Kabul*)

- Tanrıver, Süha:** Mahkeme Huzurunda Yapılan Sulhler, Batider 1994/1-2, (333-348) (*Sulh*)
- Thomas, Bernd:** Zur Doppelnatur von Klagenenerkenntnis und Klageverzicht, ZZP 89 (1976), Heft: 1 (80-93) (*Zur Doppelnatur*)
- Tuluay, Metin:** Medenî Yargılama Hukukunda Dava İlişkisi, DÜHFD 1983, Sayı: 1 (101-132) (*Dava İlişkisi*)
- Turanboy, K. Nuri** : İbra Sözleşmesi, Ankara 1998
- Ulukapı, Ömer:** Medeni Usul Hukukunda Derdestlik ve Sonuçları, YD 1995/4 (395-442) (*Derdestlik*)
- Uluslan, İlhan :** Maddî Hukuk ve Usul Hukuku Bakımından Sulh Sözleşmesi, MUHAD 1971/7, (149-203)
- Umar, Bilge:** Kuru/ Yılmaz/ Arslan'ın "Medenî Usul Hukuku" Ders Kitabının 14. (Genişletilmiş) Basımı Üzerine, Yeditepe Üniversitesi HukFD, 2004/1, Cilt: I, (481-517) (*Ders Kitabının*)
- Umar, Bilge:** Türk Medenî Usul Hukukunda İadei Muhakeme, İÜHFM 1963, Sayı: 1-2, (261-298) (*İadei Muhakeme*)
- Üstündağ, Saim:** Medenî Yargılama Hukuku, Cilt: I-II, İstanbul 2000 (*Medenî*)
- Üstündağ, Saim:** İddia ve Müdafaa'nın Değiştirilmesi Yasağı, İstanbul 1967 (*İddia*)
- Üstündağ, Saim:** Temyizin Nakzından Sonraki Hukukî Durum, İÜHFM 1962/1, Cilt: XXVIII (133-192) (*Temyizin Nakzından*)
- Vogel, Oscar:** Grundriss des Zivilprozessrechts, 4. Bası, Bern 1995 (*Grundriss*)
- Vollkommer, Max:** Zöllner Zivilprozessordnung, 25. Bası, Köln 2005 (*Zöllner Komm.*)
- Walder-Richli, Hans**
- Ulrich:** Zivilprozessrecht, 4. Bası, Zürich 1996 (*Zivilprozessrecht*)
- Walker, Wolf-Dietrich:** Die Streitgegenstandslehre und die Rechtsprechung des EuGH, ZZP 111 (1998), Heft: 4 (429-454)
- Walther, Richard:** Klageänderung und Klagerücknahme, Köln-Berlin-Bonn-München 1969
- Windmann, Matthias:** Der Einfluß eines außergerichtlichen Vergleichs auf einen laufenden Rechtsstreit, Diss., Göttingen 2003
- Würthwein, Martin:** Umfang und Grenzen der Parteieinflusses auf die Urteilsgrundlagen im Zivilprozeß, Berlin 1977
- Yıldırım, M. Kamil:** Alman Hukukunda Çekişmesiz Yargı, Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı- IV, Ankara 2005, (18-49) (*Çekişmesiz*)

Yıldırım M., Kamil: Medenî Usul Hukukunda Dava Konusu Teorileri, MÜHF Huk. Araş. Der.1991, Cilt: 6, (23–50) (*Dava Konusu Teorileri*)

Yıldırım, M. Kamil: Medenî Usul Hukukunda Reformatio in Peius Yasağı, MÜHF 10. Yıl Armağanı, İstanbul 1993, (145-177) (*Reformatio in Peius*)

Yılmaz, Ejder: Islah (medenî yargılama hukukunda), Değiştirilmiş 2. Bası, Ankara 2010 (*Islah*)

Yılmaz, Ejder : Avukatın Uzlaşma Yetkisi, Baki Kuru Armağanı, Ankara 2004 (843-856) (*Avukatın*)

Zeiss, Walter/ Schreiber,

Klaus: Zivilprozessrecht, 10. Bası, Tübingen 2003

Zettel, Günther: Der Beibringungsgrundsatz, seine Struktur und Geltung im deutschen Zivilprozeßrecht, Berlin 1977

Zimmermann, Walter: Zivilprozessordnung, 6. Bası, Heidelberg 2002 (*Zimmermann Komm.*)